

TERENCIJE: HEAUTONTIMORUMEN

Prevodiočeva bilješka

„Heautontimorumen“ treća je Terencijeva komedija, nastala poslije „Andrije“ i „Svekrve“ (Hecyra). Izvedena je 163. pr.n.e. Original je bio Menandrov. Heautontimōroumenos (ili, pisano odvojeno: heautōn timōroumenos) znači zapravo: „onaj koji se na samom sebi osvećuje“, iako se često, s obzirom na narav glavnog junaka, prevodi i kao „onaj koji samog sebe kažnjava“ ili „onaj koji samog sebe muči“. Ovdje je ostavljen grčki naziv, kako zbog toga što ga je takvim ostavio i Terencije, tako i zbog toga što je taj pojam nemoguće adekvatno izraziti jednom hrvatskom riječju. Komedija vjerojatno nije najbolje što nam je Terencije ostavio, ali jedan stih iz nje – Hremetovo „homo sum: humani nil a me alienum puto“ (v. 77) – našao je put i do onih koji za Terencija nikad nisu čuli.

Tekst je preveden po izdanju Kauera i Lindsaya (Oxford, 1926) kojem je kritički aparat za drugo izdanje upotpunio Otto Skutsch (Oxford, 1958, u bilješkama citirano kao KLS). Sve su didaskalije prevodiočeve.

DIDASKALIJA

Evo Terencijeva „Heautontimorumena“. Izveden je na Megalezijskim igrama, za konzulskih edila Lucija Kornelija Lentula i Lucija Valerija Flaka. Izvodili su Lucije Ambivije Turpion i Lucije Atilije iz Prenesta. Glazbu je skladao Flak, rob Klaudijev; u prvoj izvedbi za dvije nejednake frule, a potom za dvije desne frule. Grčki je original Menandrov. To je treći Terencijev komad. Nastao za konzulovanja Manija Juvencija i Tiberija Sempronija.¹

SAŽETAK GAJA SULPICIJA APOLINARA²

Beščutni otac natjera sina Kliniju, koji je bio zaljubljen u Antifilu, da postane vojnikom, no kasnije se pokaje i stane ga zbog toga mučiti savjest. Sin se vrati i odmah krišom od oca ode do Klitifonta. Taj je, opet, bio zaljubljen u heteru Bakhidu. Klinija pošalje po Antifilu za kojom žudi. Antifila dođe preobučena u robinju, zajedno s Bakhidom koja se izdaje za Klinijinu djevojku. Sve je to učinjeno zato da bi Klitifont prevario svojega oca. Sirovim smicalicama Klitifont odnese starome dva milijuna. Ispostavi se da je Antifila Klitifontova sestra. Njome se oženi Klinija, a onu drugu uzme za ženu Klitifont.

LICA

(PROLOG)
HREMET, starac
MENEDEM, starac
KLITIFONT, mladić
KLINIJA, mladić
SIR, rob
DROMON, rob

BAKHIDA, hetera
ANTIFILA, djevojka
SOSTRATA, gospođa
(KANTARA), dadilja
FRIGIJA, sluškinja
(PJEVAČ)

PROLOG

Da se ne biste čudili zašto je pjesnik starcu povjerio ulogu koja se daje mladim ljudima, prvo ću vam to objasniti, a potom ću vam ispričati ono zbog čega sam zapravo i došao.

Danas ću vam prikazati svježju komediju sa svježega grčkog izvora, „Heautontimorumena“, u kojoj je iz dvostrukog zapleta napravljena jedinstvena radnja. Rekao sam vam da je komad nov, a i kako se zove; kad ne bih bio uvjeren da velika većina vas zna već tko ju je napisao i tko je autor grčkoga originala, rekao bih vam i to.

Sad ću vam u nekoliko riječi objasniti zašto mi je povjerena ova uloga. Pjesnik je htio da mu budem odvjetnik, a ne da govorim prolog. Vama je namijenio da budete suci, meni da ga zastupam. A zastupniku će rječitost koristiti onoliko koliko je pjesnik uspio da skladno zamisli ovu obranu koju vam kanim iznijeti.

To što su zlobnici pronijeli glasine da je sklepaio mnoge grčke komedije da bi napravio nekoliko latinskih – to on ni ne poriče! Niti mu je žao i, štaviše, i dalje namjerava to činiti. Za primjere mu služe vrsni pisci i vjeruje da mu taj primjer dozvoljava da radi ono što su i oni bili radili. A što zlobni stari pjesnik neprestano pripovijeda da se naš pjesnik nenadano bacio na ovaj kazališni posao računajući pri tom više na nadarenost prijatelja nego na svoje sposobnosti – o tome presudu i ocjenu prepušta vama. Stoga vas sve najljepše molim da ne dopustite da glasine naprave više štete nego koristi. Dajte, budite nepristrani i pomozite da se probiju ljudi koji vam omogućuju da gledate nove, dotjerane komedije. Ali neka na misli onaj pjesnik da se to odnosi na njega – onaj koji je nedavno prikazao kako se ljudi na ulici sklanjaju pred robom u trku! Zašto pomagati luđaka? No o njegovim će grijesima više reći kad bude prikazivao druge nove komedije, ne prestane li onaj sa svojim uvredama.

Budite dobronamjerni, dopustite mi tu slobodu da u miru izvedem jednu komediju s malo kretanja, da ne moram baš uvijek uz silnu viku i velike napore igrati uloge robova-trčkarala, razljučenih staraca, parazita-izjelica, bestidnih doušnika i lakomih svodnika. Imajte obzira i shvatite da je pošteno da i meni bar djelomično olakšaju

teret. Jer ovi što danas pišu nove komade, nemaju milosti za starce: ako komedija zahtijeva napore, sjate se oko mene, a ako je lagana, daju je drugoj družini.

U ovoj je samo dijalog. Uvjerite se što može moja vještina i u jednoj i u drugoj vrsti. (Ako je istina da nikad za svoje umijeće nisam tražio pretjeranu cijenu i da sam smatrao najvećim dobitkom ukoliko sam vama što bolje ugodio:) neka ja budem primjer da mladići počnu misliti kako da ugode vama, a ne u prvom redu sebi.³

I ČIN

Prvi prizor: Hremet. Menedem.

(Scena negdje u Atici; vide se kuća Hremetova i Menedemova kraj koje se nalazi i polje na kojem radi Menedem)

46 HREMET: Jest da nema tome dugo što se poznamo — otkako si ono ovdje u blizini kupio imanje; jedva da smo jedan s drugim išta više imali posla. Ipak me tvoja čestitost ili, ako hoćeš tako, to što smo susjedi — a ja držim da je od susjedstva do prijateljstva samo jedan korak — tjera na to da te na svaki način prijateljski upozorim kako mi izgleda da to što radiš ne odgovara ni tvojoj dobi niti onome što ti tvoj položaj pruža. Jer, za ljubav svih bogova i ljudi, što ti hoćeš i što smjeraš? Pa imaš šezdeset godina ili čak i više, kako mi se čini; u ovom kraju nitko nema bolji ni vredniji posjed; imaš dovoljno robova. A ti tako ustrajno radiš njihov posao kao da nemaš niti jednog jedinog! Nikad nisam tako rano izjutra izašao niti se tako kasno s večeri vratio a da tebe ne bih opazio gdje kopaš u polju ili oreš ili nešto vučeš. Nijednoga časa nisi miran niti misliš na sebe. Više sam nego siguran da to ne radiš zbog zadovoljstva. Znam, reći ćeš; „Nisam zadovoljan s time što drugi naprave.“ Kad bi onaj trud što ga na ovaj način ulažeš uložio u to da potjeraš druge da rade, više bi ti koristilo.

MENEDEM: Hremete, zar ti tvoj posao ostavlja toliko vremena da se stigneš brinuti o tuđim stvarima koje te se ništa ne tiču?

HREMET: Čovjek sam i ništa ljudsko nije mi tuđe. Možeš shvatiti kako hoćeš, bilo kao upozorenje, bilo kao znatizelju. Ako je dobro, i ja ću za tvojim primjerom; ako nije, pokušat ću te od toga odvratiti.

MENEDEM: Ja moram tako, a ti radi kako tebi odgovara!

HREMET: Zar itko živ mora sebe mučiti?

MENEDEM: Ja moram.

HREMET: Ako imaš kakvih nevolja, žao mi je. Ali kakvo je to zlo? Molim te lijepo, čime si zaslužio tako nešto?

MENEDEM: Joj meni!

HREMET: Nemoj plakati i što bilo da bilo, reci mi da znam! Ne taji, ne boj se, povjeri se meni, kad ti kažem! Ili ću te utješiti, ili ću ti pomoći, bilo savjetom, bilo djelom!

MENEDEM: Stalo ti je da saznaš?

HREMET: Da, i to iz razloga koji sam ti naveo.

MENEDEM: Reći ću ti.

HREMET: Daj, odloži dotle taj kramp, nemoj se mučiti!

MENEDEM (ne daje Hremetu da mu uzme kramp): To nikako!

HREMET: Ali što ti je?

MENEDEM: Pusti me! Svaki mi časak mora biti ispunjen radom!

HREMET: Neću pustiti, velim ti! (Uspijeva mu oduzeti kramp).

MENEDEM: To nije pošteno!

HREMET: Uf, pa zar tako težak, molim te?

MENEDEM: Takav kakav sam zaslužio.

HREMET: Sad pričaj.

MENEDEM: Imam sina jedinca, još je mlad momak. Ma što govorim da imam —
— imao sam, Hremete! Imam li ga još uvijek, to je pitanje!

HREMET: Što hoćeš time reći?

MENEDEM: Vidjet ćeš. Ima ovdje u blizini jedna siromašna starica, došla je iz Korinta. Moj se sin strašno zaljubio u njezinu kćer; gotovo da ju je držao za ženu. Ja o svemu tome ni pojma. Kad sam doznao za vezu, nisam mu prišao kao čovjek niti onako kako je to zahtijevalo momkovo ranjeno srce, nego na silu i onako kako očevi obično rade. Svakodnevno sam mu spočitavao: „Je li, ti se zbilja nadaš da ćeš i dalje moći uz živa oca raditi takve stvari i držati djevojku kao da ti je već žena? U krivu si, ako u to vjeruješ, Klinija, i slabo me poznaješ! Ja, doduše, želim da te nazivaju mojim sinom, ali samo tako dugo dok se dolično ponašaš! Ne budeš li se tako ponašao, ja ću pronaći doličan način da postupim prema tebi. Sve to dolazi isključivo od prekomjerna planovanja. Dok sam ja bio u tim godinama nisam se bavio ljubavima, nego sam zbog siromaštva otišao u Aziju i tamo sam — oružjem, u ratu! — istodobno stekao i imetak i slavu.“ Na kraju su stvari dotjerale dotle da je momak pokleknuo pred uvijek istim, oštrim prijekorima. Povjerovao je da zbog svojih godina i promišljenosti znam više nego on i da bolje razumijem što je za nj dobro. (Histerično:) Hremete, otišao je u Aziju da ratuje za kralja!

HREMET: Što ne kažeš?

MENEDEM: Otputovao je krišom od mene i već ga tri mjeseca nema.

HREMET: Obojica zaslužujete prijekore. Premda to na što se odlučio odaje da te poštuje i da nije mlakonja.

MENEDEM: Kad sam čuo za to od onih koji su sa svime bili upoznati, vratim se kući ražalošćen, sav smeten i ni za što od tuge. Sjednem. Dotrče robovi, stanu mi skidati cipele. Vidim druge užurbane, prostiru ležaljke, pripravljaju ručak. Svatko daje sve od sebe ne bi li kako ublažili taj moj jad. Kad sam to vidio, stanem ovako misliti: „Hej, zar toliko ljudi u brizi isključivo zbog mene, samo zato da meni ugode? Zar me tolike služavke moraju oblačiti? Zar da ja sam samcat u kući toliko trošim. A jedinca sina, koji je trebalo da se svim tim okoristi jednako kao i ja — ako ne i više, jer to su godine u kojima je čovjeku lakše da se time koristi — njega sam siromaha istjerao odavle svojom nasilnošću! Zaslužio bih sve nesreće ovog svijeta kad bih i dalje tako živio! Sve dok on zbog moje svojeglavosti provodi onakav život, u neimaštini, daleko od domo-

vine, kažnjavat ću sebe u njegovo ime, mučit ću se, škrtariti, gomilati i robotovati za njega!" Tako sam baš i uradio: ne ostavim u kući ništa, nijedne posude, nijedna odijela. Sve sam pobrao — sluškinje, robove, osim onih koji radom u polju lako mogu zaslužiti za svoje uzdržavanje, sve sam ih izveo na trg i prodao! Odmah sam stavio oglas da prodajem kuću. Dobio sam oko sto osamdeset milijuna, kupio ovo imanje i tu se kinjim. Uvjerio sam samoga sebe da umanjujem nepravdu prema sinu ako se dovodim u bijedu i da nije pošteno da ovdje bilo u čemu uživam dok se on živ i zdrav ne vrati i sve ne podijeli sa mnom.

HREMET: Čini mi se da si osjećajan otac, a i on bi bio poslušan da se s njim ispravno i pažljivo postupalo. Da, ali niti si ti njega dobro poznao, niti on tebe! To se obično događa kad ljudi nisu iskreni. Nikad mu nisi pokazao koliko ti je stalo do njega, a on se nije usudio da ti povjeri ono što valja povjeravati ocu. Da ste tako postupali, sve to ne bi se nikad dogodilo.

MENEDEM: Tako je, priznajem, silno sam pogriješio.

HREMET: Dobro, Menedeme, nadam se najboljem ubuduće i uzdam se da će ti se on živ i zdrav vratiti za koji dan.

MENEDEM: Dali bogovi da bude tako!

HREMET: Bit će. Nego danas slavimo ovdje Dionizov blagdan: ako ti je zgodno, dođi do mene.

MENEDEM: Ne mogu.

HREMET: Zašto ne možeš? Daj se, molim te, barem mrvu poštedi! Sin te to isto tako moli, premda nije ovdje.

MENEDEM: Ne bi bilo pravedno da sam njega natjerao da se muči, a da se ja pred mukom uklanjam.

HREMET: Tako si, znači, riješio?

MENEDEM: Da.

HREMET: Onda zdravo!

MENEDEM: Zdravo i tebi! (Uzima motiku i odlazi)

HREMET: Natjerao mi je suze na oči i smilio mi se. Nego već je poodmaklo; vrijeme je da podsjetim susjeda Faniju da dođe na ručak. Odoh da vidim je li kod kuće. (Odlazi i brzo se vraća) Nije ga trebalo podsjećati; vele da je već odavno spreman kod mene. Gosti čekaju samo na mene. Idem onda smjesta unutra. (Otvoraju se vrata Hremetove kuće) Ali što su to zaškripala vrata u mene? Tko to izlazi? Sklonit ću se ovamo.

Drugi prizor: Klitifont. Hremet.

KLITIFONT (govori na pragu Kliniji koji je u kući): Nema razloga za bojazan, Klinija! Još uvijek ne kasne i uvjeren sam da će se ona još danas pojaviti zajedno s tvojim glasnikom. Ostavi se zato te nepotrebne brige i nemoj se mučiti.

HREMET (tiho): S kim to razgovara moj sin?

KLITIFONT (čuje oca): Evo oca, njega sam i trebao. Prići ću mu. (Glasno) Oče, dolaziš u pravi čas.

HREMET: Sto se dogodilo?

KLITIFONT: Znaš li Menedema, onoga našeg susjeda?

HREMET: Naravno.

KLITIFONT: Znaš da ima sina?

HREMET: Čuo sam da je u Aziji.

KLITIFONT: Nije oče, u nas je.

HREMET: Što kažeš?

KLITIFONT: Čim je stigao i sišao s lađe, smjesta sam ga pokupio nama na ručak. Mi smo oduvijek bili veliki prijatelji, još od djetinjstva.⁴

HREMET: Baš si me razveselio tom viješću! Da sam barem žustrije nagovarao Menedema da nam se pridruži pa da mu ja prvi u svojoj kući priredim ovakvo neočekivano veselje. No još uvijek ima vremena! (Hoće krenuti prema Menedemovoj kući)

KLITIFONT: Ne, oče, to nikako! Ne bi valjalo!

HREMET: Zašto ne?

KLITIFONT: Zato što još uvijek ne zna što će učiniti. Tek je došao; svega ga je strah: očeve srdžbe, a i toga kako će se djevojka ponašati prema njemu. Silno je ljubi. Zbog nje je i nastala ta gužva, zato je i otišao.

HREMET: Znam.

KLITIFONT: Sad je poslao svoga malog u grad do nje. Ja sam mu dao i našega Sira.

HREMET: I što kaže?

KLITIFONT: Što kaže? Da je jadan.

HREMET: Jadan? Ima li ikoga koga bi manje trebalo smatrati jadnim? Čega to on nema od onoga što ljudi nazivaju blagodatima? Ima roditelje, sigurnu domovinu, prijatelje, rodbinu, bogatstvo... Da, ali sve te stvari ovisе o naravi onoga koji ih posjeduje: dobre su za onoga koji se zna njima poslužiti, loše za onoga koji ne zna.

KLITIFONT: Dobro, ali stari je uvijek bio nepopustljiv. I sada se, oče, najviše bojim da mu u bijesu nešto neodmjereno ne učini.

HREMET: Je l'on koji... (Potiho) Ali suzdržat ću se; neće mu biti na odmet ako ga se sin bude pribojavao.

KLITIFONT: Što ti to sam sa sobom?

HREMET: Reći ću ti. Kako bilo da bilo, ipak je trebalo da ostane. Možda je otac bio malo previše krut kad je riječ o njegovoj velikoj ljubavi. Ali trebalo je da se s tim pomiri. Tà koga će otrpjeti ako neće vlastita oca? Zar bi bilo ispravnije da se otac prilagodi sinu nego sin ocu? A to što mu predbacuje da je nemilosrdan, to nije točno. Gotovo su sve roditeljske strogosti iste vrste, ako je čovjek iole za slogu. Ne žele da se ganjaju cure, ne žele da se često pijančuje, škrti su u dijeljenju novaca. Ali sve to, na koncu, samo zato da bi od vas postali ljudi. Ali kad se čovjek jednom preda zloj strasti, ona po pravilu prožima njegove postupke. Tu je pametno da na primjeru drugih izvučeš pouke za sebe.

KLITIFONT: Vjerujem da jest.

HREMET: Odoh ja unutra da pogledam što je s našim ručkom. Ti drži na pameti koliko je sati i pazi da se nekamo ne udaljiš. (Odlazi u kuću)

II ČIN

Prvi prizor: Klitifont.

KLITIFONT: Kako li su očevi nepravedni suci u odnosu na mlade! Po njima, najbolje bi bilo da se rodimo već kao starci i da nas uopće ne privlače one stvari koje mladost donosi sa sobom! Procjenjuju po svojim prohtjevima, i to ovima sada, a ne onim negdašnjim! Budem li ikad imao sina, eh, taj će se naužiti očeve blagosti! Kad pogriješi, bit će prilike i da vidim i da previdim! Ne kao onaj moj koji mi preko drugih daje naslutiti što bi zapravo htio! Do bijesa, kad malo više popije, o kakvim sve podvizima pripovijeda! A sad kaže: „Na primjeru drugih izvuci pouku za sebe!“ Lukav li je! A nema pojma da je to isto kao kad gluhom kažeš: „Dobar dan!“ Sad me puno više muči što mi je rekla moja djevojka: „Pokloni mi!“ i „Donesi mi!“ Ne znam što da joj odgovorim; nitko nije jasniji od mene! Ovaj Klinija ima doduše pune ruke posla, ali barem ima djevojku dobro i pošteno odgojenu koja ne zna za lopovluke heterā. A moja je nasilna, odrešita, ohola, rastrošna – prava gospođa. Sve što joj mogu dati jest: „Bez brige!“ Ne usudim joj se reći da nemam ništa. Na tu sam pokoru nedavno naišao i otac još ništa ne zna.

Drugi prizor: Klinija. Klitifont.

50 KLINIJA (izlazi ne opažajući Klitifonta): Kad bi s mojom ljubavi sve bilo u redu, siguran sam da bi već odavno bili ovdje. Plašim se da se djevojka nije pokvarila dok mene nije bilo. Mnoge mi misli naviru i muče mi dušu: zgodna, mjesto, njezine godine, opaka majka koja joj naređuje i kojoj su samo novci dragi.

KLITIFONT (glasno): Klinija!

KLINIJA: Joj, jadan li sam!

KLITIFONT: Šta ne paziš? Pa mogao bi te netko slučajno opaziti dok izlazi iz kuće tvojega oca!

KLINIJA: Pripaziti ću. Ali predosjećam sigurno neku lošu vijest.

KLITIFONT: Ti uporno pokušavaš stvoriti zaključke prije no što si saznao što je na stvari.

KLINIJA: Kad bi sve bilo dobro, već bi bili ovdje!

KLITIFONT: Pa i bit će!

KLINIJA: A kad to?

KLITIFONT: Zaboravljaš da je to prilično daleko odavle. A znaš i sam kakve su žene: dok se pokrenu, dok odluče – ode godina!

KLINIJA: Klitifonte, mene je strah!

KLITIFONT: Priberi se: eno Dromona zajedno sa Sirom! Konačno su stigli.

Treći prizor: Sir. Dromon. Klinija. Klitifont.

SIR (govori s Dromonom. Ne opaža Kliniju i Klitifonta): I tako veliš?

DROMON: Da. (Osvrće se) Samo, dok mi tako meljemo, one su zaostale!

KLITIFONT: Dolazi ti djevojka, čuješ, Klinija?

KLINIJA: Da, čujem konačno i vidim i život mi se vraća, Klitifonte!

SIR (nastavlja razgovor s Dromonom): Nije ni čudo što sve nose sa sobom. Vuku cijelu četu sluškinja.

KLINIJA: Jao meni, otkud njoj sluškinje?

KLITIFONT: Mene pitaš?

SIR: Nije ih trebalo ostaviti; što sve nose sa sobom!

KLINIJA: Kuku meni!

SIR: Zlato, odjeću. A smrkava se i ne znaju put. Baš smo blesavo napravili. Daj, Dormone, trkni im ususret. Požuri, što čekaš? (Dromon odlazi)

KLINIJA: Joj meni, bijedan li sam! Kako mi se samo nada izjalovila!

KLITIFONT: Što je? Što te opet muči?

KLINIJA: Još pitaš što je? Zar ne vidiš? Ostavio sam je ovdje s jednom jedinom sluškinjom. Što misliš, odakle joj tolike sluškinje, zlato, odjeća?

KLITIFONT: Aha! Sad konačno shvaćam!

SIR (još uvijek ih ne opaža): Premili bogovi, kakva gomila! Jedva će nam stati u kuću, to je sigurno! Što li će izjesti! Što ispitati! Tko će biti jasniji od našeg starog? (Vidi Klitifonta i Kliniju) A evo i onih koje sam tražio!

KLINIJA: O Jupiteru, kome se još može vjerovati? Dok se ja budala zbog tebe potucam daleko od domovine, ti si se, Antifilo, obogatila, a mene ostavila u ovakvoj nevolji – ti, zbog koje sam dokraja ukaljao svoj ugled, zbog koje sam ocu odrekao poslušnost! Probijao mi je uši s tim kakva je to vrsta žena! Sad me je stid pred njim i žao mi je što me uzalud upozoravao – svejedno me nije uspio otjerati od nje! Konačno ću to sam napraviti. Onda, kad sam zbog toga mogao pobrati pohvale, nisam htio! Nitko nije jasniji od mene!

SIR (Dromonu koji je u međuvremenu doveo žene i ostavio ih podalje): Ovaj je očito u zabludi zbog onog što smo ovdje govorili! (Glasno) Klinija, svoju djevojku smatraš drukčijom nego što zapravo jest! Jer i ponašanje i osjećaji naspram tebe ostali su joj isti kakvi su i bili, kako smo po svemu mogli zaključiti!

KLINIJA: Po čemu, molim te k'o boga? Ništa mi na svijetu ne bi bilo draže nego da se ta moja sumnja pokaže bezrazložnom!

SIR: Ponajprije, da budeš o svemu obaviješten: ona starica za koju su govorili da joj je majka, nije joj bila majka. I ona je umrla. Slučajno sam to čuo po putu dok je pričala onoj drugoj.

KLITIFONT: Kojoj drugoj?

SIR: Čekaj Klitifonte, da ispričam prvo što sam započeo! Poslije ću se na to vratiti.

KLITIFONT: Požuri!

SIR: Dakle prvo i prvo, čim smo došli pred kuću, Dromon pokuca na vrata. Pojavi se neka starica. Tek što je otvorila vrata, on se smjesta ubaci unutra, ja za njim. Starica zakračuna vrata, vrati se svojem predivu. Ako ikad, a ono je tad bila prilika, Klinija, da čovjek vidi čime se bavila dok tebe nije bilo – došli smo joj posve nenadano. Ta nam je zgodna pružila mogućnost da procijenimo kako joj svakodnevno protječe život, a to je ono iz čega se najbolje očituje narav svakoga čovjeka. Zatekosmo je gdje marljivo tke platno, osrednje obu-

čena, u crninu, valjda zbog smrti te starice. Bez zlata na sebi, dotjerana onako kao što se žene dotjeruju same za sebe, bez ikakva ženskoga ureda koji bi na zlo slutio. Duga, ravna kosa, zabačena nemarno oko glave. Točka!

KLINIJA: Sire moj dragi, nemoj me bez razloga gurati u radost!

SIR: Starica je tkala potku. Osim nje bila je i jedna mlada sluškinja sva u prnjama, zapuštena, gadno musava, koja je također tkala.

KLITIFONT: Ako je to točno, Klinija, kao što vjerujem da jest, tko sretniji od tebe? Čuješ što kaže da je bila i prljava i prnjava? To je pouzdan znak da je gospodarica nedužna kad su joj teklići tako zapušteni! Jer po pravilu oni koje žele doprijeti do gospodarice prvo obasipaju poklonima sluškinje.

KLINIJA: Nastavi, molim te k'o boga, samo pripazi da mi se ne pokušaš lažima umiliti! Što je rekla kad si spomenuo moje ime?

SIR: Kad smo rekli da si se vratio i da je moliš da dođe do tebe, ispusti smjesta tkanje i cijelo joj se lice ovlaži suzama; bilo je očito da je to od žudnje za tobom.

KLINIJA: Od sreće više ne znam gdje sam, tako mi bogovi pomogli! Kako me bilo strah!

KLITIFONT: Ja sam, Klinija, znao da to nije ništa. Nego daj sad, Sire, reci za promjenu koja je to druga s njom?

SIR: Dovodimo tvoju Bakhidu.

KLITIFONT: Ha? Što? Bakhidu? Je li, lupežu, a kamo je vodiš?

SIR: Kamo je vodim? Pa k nama, naravno.

KLITIFONT: K mojem ocu?

SIR: Upravo k njemu.

KLITIFONT: Besramne li drskosti ovoga čovjeka!

SIR: He, velika i znamenita djela ne postižu se bez opasnosti!

KLITIFONT: Gledaj, molim te: ti bi se, lupežu, htio proslaviti uz cijenu mogega života! Pri čemu, ako tebi nešto promakne, glava pada meni!

SIR (počinje mudrovati): Ali zapravo...

KLITIFONT: Što „zapravo“?

SIR: Reći ću ti, ako me puštiš govoriti.

KLINIJA: Pusti ga!

KLITIFONT: Puštam ga.

SIR: Te su stvari sada u takvoj poziciji kao kada...

KLITIFONT: Kakve mi to zavrzame počinje bitanga pripovijedati?

KLINIJA: Ima ovaj pravo, Sire: prestani s tim i vrati se na stvar!

SIR: Ma ne mogu prešutjeti, Klitifonte: u mnogim stvarima nemaš pravo i čovjek ne može izdržati s tobom!

KLINIJA (smiruje Klitifonta): Šuti, bogamu, da ga čujemo!

SIR: Hoćeš s njome ljubovati; hoćeš je se domoći; hoćeš da ti se smognu pokloni za nju, ali nećeš da se sam izvrgneš opasnosti kako bi do toga došao! Nije to tvoje mudrovanje ni tako šašavo, ako je mudrost htjeti ono čega se ne možeš domoći! Ove dvije stvari valja ili zajedno prihvatiti ili zajedno odbaciti. Razmisli koja ti je od dviju mogućnosti mlija. Svejedno, uostalom: znam da je plan koji sam zamislio valjan i siguran, jer u očevoj kući može tvoja djevojka stalno biti zajedno s tobom. Što se pak tiče novaca koje si joj obećao, i njih

ću na taj način pronaći, jer si mi već uši probio moleći me da ti ih smognem. Što još hoćeš?

KLITIFONT: Ako doista bude tako...

SIR (podrugljivo): Ako doista?! Strpi se i vidjet ćeš!

KLITIFONT: U redu, u redu, da čujem taj tvoj plan! O čemu je riječ?

SIR: Pretvarat ćemo se kao da je tvoja djevojka zapravo Klinijina djevojka.

KLITIFONT: Fino! Je li, a što će on sa svojom? I za nju ćemo reći da je njegova; valjda je malo jedna na svu ovu sramotu?

SIR: Ne. Nju ćemo odvesti do tvoje majke.

KLITIFONT: Zašto tamo?

SIR: Predugo bi trajalo, Klitifonte, kad bih ti stao pripovijedati zašto to radim. Ima razloga za to!

KLITIFONT: Koještarije! Ne vidim nikakav dokaz zašto bi mi se isplatilo da se izvrgnem ovakvu strahu!

SIR: Čekaj! Ako te je svega toga strah, imam drugi plan za koji ćete obojica priznati da je bezopasan.

KLITIFONT: Daj, molim te k'o boga, pronađi nešto takvo!

SIR: Odlično! Otići ću k njima i reći im neka se vrate kući.

KLITIFONT: Što? Što si rekao?

SIR: Začas ću te riješiti svake bojazni tako da možeš bezbrižno usnuti kao klada!

KLITIFONT: Što da sad radim?

KLINIJA: Ti? Budući da ti se pruža...

KLITIFONT: Sire, samo mi reci istinu...

SIR: Samo? Napravi ti nešto samo! Ako sutra poželiš, bit će prekasno i bez ikakve koristi. (Pravi se da će otići)

KLINIJA: ...dobra prilika, okoristi se njome dok možeš! Ne možeš znati...

KLITIFONT: Sire, čuješ li?

SIR (ne zaustavlja se): Samo ti zovi! Ja sam svoje rekao!

KLINIJA: ... hoćeš li ikad poslije imati zgrade ili nećeš.

KLITIFONT: Bogami, tako je! Sire! Sire, čuješ li? Hej, hej Sire!

SIR (zastaje, tiho): Zagrizao je! (Glasno) Što hoćeš?

KLITIFONT: Vрати se! Vрати se!

SIR: Evo me! Što je, reci? Još uvijek tvrdiš da ti se to ne sviđa?

KLITIFONT: Ma ne, Sire! I sebe i svoju ljubav i svoj dobar glas prepuštam tebi. Ti si sudac, ali pazi da ne postaneš optuženik!

SIR: Smiješno je da me na to upozoravaš, Klitifonte, kao da se o meni manje radi nego o tebi! Ako nam se ovdje desi bilo kakva nezgoda, tebe čeka samo ukor, a mene ukop! Stoga ovaj posao nikako ne smijem podcijeniti. Ali daj, nagovori ovoga da se pretvara kao da je ona njegova!

KLINIJA: Ma jasno da pristajem! Stvari su dotle dotjerale da to postaje nužno!

KLITIFONT (umiljava se): Znam ja zašto te volim, Klinija!

KLINIJA: Ali da ona nešto ne izlane.

SIR: Više je nego dobro poučena.

KLITIFONT: Ne mogu se načuditi da si je tako lako uspio nagovoriti! Na kakve se ona ljude koji put ni ne osvrne!

SIR: Došao sam do nje u pravi čas, što je preduvjet za sve drugo. Naletio sam naime tamo na nekoga sirotog vojnika koji ju je molio za noć. Vješto je s druškanom postupala ne bi li odbijanjem još više raspalila želju u njemu i ne bi li se na taj način još više tebi umilila. Samo pazi, daj, nemoj sad nešto zabrljati svojom neoprežnošću! Znaš kakav ti je otac, kako je oštroidan kad je riječ o takvim stvarima! Znam i kakav si ti, kako si obično neobuzdan! Uzdrži se od dvosmislenih izjava, krivljenja vratova, uzdisanja, kašljanja, nakašljanja, smijanja.

KLITIFONT: Još ćeš ti mene pohvaliti!

SIR (ozbiljno): Pazi, molim te!

KLITIFONT: I sam ćeš se čuditi!

SIR (vidi žene gdje dolaze): Kako su nas žene brzo pristigle!

KLITIFONT: Gdje su? (Kreće prema njima, Sir ga zadržava): Zašto me držiš?

SIR: Od sada ona nije tvoja djevojka!

KLITIFONT: Znam, pred ocem — ali sad, u međuvremenu...

SIR: Svejedno.

KLITIFONT: Daj...

SIR: Ne dam, kad ti kažem.

KLITIFONT: Molim te, samo malo...

SIR: Ne dozvoljavam ti!

KLITIFONT: Barem da je pozdravim.

SIR: Ako si pametan, otići ćeš odavle!

KLITIFONT: Idem. (Pokazuje na Kliniju) A on?

SIR: On će ostati ovdje.

KLITIFONT: Sretna li čovjeka!

SIR (gura Klitifonta u kuću): Tornjaj se!

Četvrti prizor: Bakhida. Antifila. Klinija. Sir.

BAKHIDA: Zbilja, draga moja Antifilo, mogu ti čestitati i držim te sretnom što si uspjela u namjeri da ti ponašanje bude u skladu s ljepotom! Tako mi bogovi pomogli, nimalo se ne čudim što te svatko hoće za sebe! Tvoje su mi riječi pokazale kakva ti je narav. I kad sad u sebi razmislim o tvom načinu života — tvom i svih onih djevojaka koje se poput tebe drže daleko od svjetine — prestaje mi biti čudno zašto ste vi takve kakve jeste i zašto smo mi drukčije od vas. Vama se isplati da ste poštene, dok nama ljudi s kojima imamo posla ne dozvoljavaju tako nešto. Jer ljubavnici nam iskazuju pažnju potaknuti našom ljepotom: kad ona stane propadati, njihovo se zanimanje seli drugamo. Ako se do tog časa nismo nekako za sebe pobrinule, živimo napuštene od svih. A vi, čim ste se jednom odlučile da provedete svoj vijek s jednim jedinim čovjekom kojemu je narav skoro posve slična vašoj, ljudi se odmah pripijaju uz vas. Na taj se način uzajamno vezujete jedni za druge tako da nikada nikakva nesreća ne može stati na put vašoj ljubavi.

ANTIFILA: Za druge ne znam, ali za sebe znam da sam uvijek nastojala svoju sreću graditi na njegovoj.

KLINIJA (sa strane; Antifila ga još ne vidi): Oh, draga moja Antifilo, ti si jedini razlog zašto sam se vratio u domovinu! Dok sam bio daleko od tebe, sve sam muke lako podnosio osim jedne — što moram biti bez tebe!

SIR: Vjerujem.

KLINIJA: Sire, jedva se još mogu obuzdati! Kakva plemenitost, a ja siromah u njoj ne mogu po volji uživati!

SIR: Štaviše, koliko sam shvatio raspoloženje tvog oca, još će ti puno gorkih dana priskrbiti!

BAKHIDA (opazi Kliniju): Tko je taj momak koji zuri u nas?

ANTIFILA (obuzima je slabost): Pridrži me, molim te k'o boga!

BAKHIDA: Što ti je, pobogu?

ANTIFILA: Izgiboh, pogiboh, sirotica!

BAKHIDA: Što si se ukočila? Antifilo!

ANTIFILA: Je li to Klinija ili nije?

BAKHIDA: Tko?

KLINIJA: Zdravo, srce moje!

ANTIFILA: Zdravo, Klinija moj mili!

KLINIJA: Kako si?

ANTIFILA: Drago mi je da si sretno stigao.

KLINIJA: Jesi li to doista ti, Antifilo, ti za kojom sam žudio više od svega?

SIR: Hajte unutra. Stari gospodar već dugo čeka na vas. (Svi odlaze)

(Prošla je noć i sad je jutro. Hremet izlazi iz kuće)⁵

III ČIN

Prvi prizor: Hremet. Menedem.

HREMET: Već se dani! Što još čekam da pokucam na susjedova vrata, da od mene prvoga sazna za sinov povratak? Jasno mi je, doduše, da to momku nije milo, ali kad ga siromaha vidim kako se muči zbog toga njegova odlaska, kako da mu uskratim takvo neočekivano veselje? Pogotovo kad se mladiću zbog toga neće ništa dogoditi! Ne mogu mu to napraviti; pomoći ću starcu koliko mogu. Kad vidim svoga sina gdje se stavlja u službu svojem prijatelju i vršnjaku i kako mu pomaže u poslovima, red je da i mi starci jedan drugom pomažemo!

MENEDEM (izlazi iz svoje kuće, govori samom sebi): Bit će ili da sam ja već rođen takav da me se silno doimlju nesreće ili je lažna ona izreka koju često čujem da vrijeme umanjuje boli; u meni se bol za sinom iz dana u dan sve više povećava i što ga dulje nema, više ga želim i više mi nedostaje.

HREMET (opazi ga): Eno, vidim ga! Izišao je iz kuće. Prići ću mu i porazgovarati s njim. (Glasno) Zdravo Menedeme! Nosim ti vijest koju očekuješ s najviše nestrpljenja!

MENEDEM: Zar si čuo nešto o mojem sinu, Hremete?

HREMET: Živ je i zdrav.

MENEDEM: Gdje je, molim te lijepo?

HREMET: U mojoj kući.

MENEDEM: Moj sin?

HREMET: Da.

MENEDEM: Došao?

HREMET: Jest.

MENEDEM: Moj Klinija došao?

HREMET: Kad ti kažem.

MENEDEM: Hajd'mo, molim te k'o boga, vodi me k njemu!

HREMET: Zasad još neće da znaš da se vratio i želio bi izbjeći susret s tobom. Zna da je kriv i boji se da se tvoja nekadašnja tvrdokornost nije još i povećala.

MENEDEM: Zar mu nisi rekao ništa o meni?

HREMET: Ne.

MENEDEM: Ma zašto, Hremete?

HREMET: Jer ćeš i za sebe i za nj učiniti najgore ako se pokažeš tako blag i pripravan na sve.

MENEDEM: Ne mogu! Već sam dosta dugo — i predugo! — izigravao neumoljiva oca!

HREMET: Eh, Menedeme, ideš iz krajnosti u krajnost! Ili si pretjerano darežljiv, ili si pretjerano škrt! I jedno i drugo odvest će te na isti krivi put. Prvo i prvo, nekad, umjesto da dozvoliš sinu da posjećuje curu koja je tada još bila zadovoljna sa sitnim stvarčicama i kojoj je sve bilo po volji, ti si ga otjerao od kuće. Ona je iza toga prisiljena nuždom počela priskrbljivati za život uobičajenim zanatom.⁶ A sad, kad je više ne može dobiti bez silnih izdataka, dao bi sve pod milim bogom. Da ti bude jasno kako je dobro izvježbana da širi pošast: prvo što je dovela bilo je više od deset sluškinja, krcatih odjećama i zlatom. Da joj je ljubavnik perzijski namjesnik, ne bi mogao nasmagati za njezine troškove, a kamoli ti!

MENEDEM: Kod tebe je?

HREMET: Je li kod mene! Na svojoj sam koži osjetio! Jednu sam jedinu večeru priredio za nju i njezinu svojtu. Kad bih morao još jednu prirediti, bio bi to kraj za mene! Da ti ne pričam drugo, koliko mi je samo vina potrošila probajući! „Ovo je tako-tako“, veli. „Ovo je previše resko, tata! Pogledaj imaš li što blaže!“ Otčepio sam sve bačve i sve vrčeve. Svi su imali posla s njom — a to je bila samo jedna jedina noć! Što misliš, što će biti od tebe kad te stanu bez prestanka glodati? Tako mi bogovi pomogli, smililo mi se kad sam pomislio na tvoj imetak, Menedeme!

MENEDEM: Neka radi što hoće! Neka uzima, rasiplje, upropaštava — odlučio sam podnijeti, samo da on bude zajedno sa mnom!

HREMET: Ako si već riješio da tako postupiš, ipak je, čini mi se, velika stvar da on ne uvidi kako ti za sve znaš i kako mu svejedno dopuštaš.

MENEDEM: Što da radim?

HREMET: Sve, samo ne to što si naumio! Plaćaj mu preko nekog drugog; pusti da te njegov rob svojim mudrolijama prevari! I to sam nanjušio: robovi su tamo, nešto potajno smišljaju. Sir šapuće s onim vašim, svoje savjete prenose momcima. Bolje ti je da na ovakav način izgubiš milijun, nego onako deset tisuća!

Ne radi se sad o novcima, nego o tome kako da ih uz najmanju opasnost damo momku! Jer ako jednom shvati da si prije spreman i život i sve novce žrtvovati nego izgubiti sina, uh — otvorit ćeš širom vrata porocima, a sebi ćeš zauvijek zagorčiti život! Od prevelike slobode svi postajemo samo gori! Poželjet će što je god ikad ikome palo na pamet i zahtijevat će to, ne misleći je li dobro ili zlo. Nećeš moći izdržati da ti propadaju i imetak i on! Uskratiš li mu, pribjeći će onom što će znati da mu je najjače oružje protiv tebe: zaprijetit će da će smjesta otići!

MENEDEM: Čini se da govoriš istinu, baš onako kako jest.

HREMET: Nisam, bogami, noćas ni oka stisnuo pokušavajući da ti pronađem spas za sina.

MENEDEM: Daj ruku, Hremete; molim te, radi i dalje tako!

HREMET: Spreman sam.

MENEDEM: Znaš li što bih sad rado od tebe?

HREMET: Reci!

MENEDEM: To što si naslutio da me namjeravaju prevariti ... neka požure s time! Hoću da mu dam što traži, hoću da ga ja osobno vidim!

HREMET: Potrudit ću se. Imam jedan kratak posao prije toga. Naši susjedi tu, Sim i Kriton, prepiru se nešto oko međa, pa su mene pozvali da im presudim. Obećao sam im da ću se prihvatiti toga, ali sad idem da im kažem kako danas ne mogu. Začas ću se vratiti. (Odlazi)

MENEDEM: Daj, molim te! Za ljubav božju, da je ljudska priroda tako udešena da tuđe stvari bolje uviđa i procjenjuje nego svoje! Je li to zato što nas, kad je o nama samima riječ, sprečava prevelika radost ili prevelika tuga? Koliko je ovaj pametniji od mene kad se radi o mojoj koristi!

HREMET (vraća se): Riješio sam se toga, tako da se mogu na miru posvetiti tebi. Morao bih uhvatiti Sira i dati mu upute. (Gleda prema svojoj kući) Netko izlazi od mene. Uđi u kuću da ne opaze kako se dogovaramo. (Menedem ulazi u kuću. Sir izlazi iz Hremetove kuće)

Drugi prizor: Sir. Hremet.

SIR (ne vidi Hremeta, govori sebi): Trči kamo god znaš, ali pronađi novce! Treba starome namjestiti klopku!

HREMET (na stranu): Nisam li pogodio što smišljaju? Očito je onaj Klinijin rob malo tvrd, pa je posao pripao ovom momku.

SIR (čuje ga): Tko to ovdje govori? Gotov sam! Da nije štogod čuo?

HREMET: Sire!

SIR: Ha?

HREMET: Što ćeš ti ovdje?

SIR: Ništa, bez brige! Nego čudi me da si tako rano na nogama poslije svega što si jučer popio.

HREMET: Pa nije bilo previše.

SIR: Nije bilo previše, veliš? Vidjeli smo, štono kažu, kako izgleda stari vuk na djelu!

HREMET (ponosno): Hja!
 SIR: A ona hetera je zgodna i duhovita žena.
 HREMET: Svakako.
 SIR: I tebi je tako izgledala, zar ne? A i oblici su joj, bogami, raskošni!
 HREMET: Tako, nije loša.
 SIR: Nije kao one nekadašnje, ali kakve su danas — dosta dobra! Ne čudim se ni najmanje što je Klinija lud za njom. Ali njegov je otac neki namrgođeni škrtica — znaš ga, naš susjed! Pliva u novcima, a sin mu svejedno mora u tuđinu zbog neimaštine. Znaš već tu cijelu priču?
 HREMET: Kako ne bih znao! (Na stranu) Zaslužuje da ga pošalješ u mlin!
 SIR (svejedno ga je čuo): Tko to?
 HREMET: Ma govorim o tom Klinijinu robu...
 SIR (na stranu): Već sam se grdno uplašio za tebe, Sire!
 HREMET: ... koji je dozvolio da do toga dođe!
 SIR: Što je trebalo da učini?
 HREMET: Još pitaš? Da nešto pronađe, da smisli lopovluke i pribavi momku sredstva za poklone djevojci! I da toga nesnosnog starca sačuva, makar i protiv njegove volje!
 SIR: Što ne kažeš!
 HREMET: To je trebalo da napravi, Sire!
 SIR: Ma je li, molim te: pristaješ da ljudi varaju svoje gospodare?
 HREMET: U određenim slučajevima, jest, pristajem!
 SIR: Vrlo dobro!
 HREMET: Jer na taj se način često izbjegnju velike nevolje. Ovome bi, recimo, jedinac ostao u kući!
 SIR (na stranu): Ne znam šali li se on ili govori ozbiljno. Bilo kako bilo, ohrabruje me da se sa još većim zadovoljstvom primim posla.
 HREMET: I što sad čeka, Sire? Zar da momak i drugi put ode, kad vidi da ne može namiriti njezinu rastrošnost? Zar ne smišlja nikakvu varku za staroga?
 SIR: Tvrd je on.
 HREMET: Ali ti mu moraš pomoći — momka radi!
 SIR: Ako doista tako hoćeš, meni nije teško napraviti. Dobro mi je poznato kako se takve stvari rade.
 HREMET: To bolje, zaboga!
 SIR: Nije mi u krvi da lažem.
 HREMET: Dakle: na posao!
 SIR: Ali daj...drži ovo na pameti, ako se slučajno jednom dogodi — ta ljudi smo! — da i tvoj sin napravi nešto slično...
 HREMET: Neće trebati, nadam se!
 SIR: Ma zaboga, i ja se nadam! Ne govorim to zbog toga što bi mi on pružio ikakav povod za to. Nego ako nekad... da ne bi... Vidiš i sam u kakvim je godinama. Dođe li do toga, Hremete, alaj bih te po propisima sredio!
 HREMET: Već ćemo, kad dođe vrijeme za to, razmotriti što bi bilo najbolje. Sad se pobrini za ovo! (Odlazi u svoju kuću)
 SIR: Nikad u svom životu nisam od gospodara čuo ugodnijih riječi! I nikad nisam

pomislio da ću moći tako nekažnjeno činiti štetu! No tko to izlazi iz naše kuće?

Treći prizor: Hremet. Klitifont. Sir.

HREMET (Klitifontu, gurajući ga van): Što je to, molim te? Kakvo je to ponašanje, Klitifonte? Zar se tako vlada?
 KLITIFONT: Što sam učinio?
 HREMET: Zar te nisam maločas vidio kako zavlaciš ruku pod haljinu toj curi?
 SIR (na stranu): Sve je svršeno! Gotov sam!
 KLITIFONT: Mene?
 HREMET: Svojim sam te očima vidio, ne možeš nijekati! Ne znaš držati ruke na miru i nanosiš mu sramotu koju ničim nije zaslužio! Ta to je doista bezobrazluk, primiti prijatelja u kuću i onda mu drpati djevojku! Pa i jučer, dok si pio, kako si samo bio nepristojan!
 SIR (na stranu): Točno!
 HREMET: I kako neugodan! Tako da me bilo strah, bogovi mi pomogli, kako će se sve na kraju svršiti! Znam kakvi su ljudi dok su zaljubljeni: zamjere ti oštro i kad ne bi očekivao.
 KLITIFONT: Ali on ima povjerenja u mene, oče, da neću ništa loše napraviti.
 HREMET: Može biti. No svakako bi trebalo da im se neko vrijeme makneš s puta. Ljubav navodi na mnoge stvari kod kojih bi ti svojom prisutnošću mogao samo smetati. Zaključujem po sebi, Klitifonte: ni danas nemam nijednoga prijatelja kojemu bih se usudio otvoreno iznijeti baš sve svoje tajne. Kod jednoga me priječi poštovanje; kod drugoga me stid što sam učinio i da ne ispadnem budala ili neki neotesanac ili bezobraznik. To je i njegov stav, vjeruj mi! Naša je dužnost da shvatimo kad i kako valja čovjeku pomoći.
 SIR (Klitifontu): Što to on pripovijeda?
 KLITIFONT: Propao sam!
 SIR: Zar sam te tako savjetovao, Klitifonte? Zar se tako ponaša čestit i odmjeran čovjek?
 KLITIFONT (tiho): Šuti, molim te!
 SIR: Baš fino!
 KLITIFONT: Stid me je, Sire!
 SIR: Vjerujem ti, imaš i razloga! I meni je muka!
 KLITIFONT (tiho): Ubit ćeš me!
 SIR: Samo govorim ono što mislim!
 KLITIFONT (Hremetu): Znači, da im ne prilazim?
 HREMET: Je li, molim te, zar postoji samo jedan način da im se pride?
 SIR (na stranu): Sve je propalo! Ovaj će se odati prije nego što nabavim novce! (Glasno) Hremete, znam da sam budala, ali hoćeš li me ipak poslušati?
 HREMET: Što treba da napravim?
 SIR: Naredi mu da se makne nekamo!
 KLITIFONT: Kamo da se maknem?
 SIR: Kamo god hoćeš. Ostavi ih nasamo. Pođi u šetnju.

KLITIFONT: U šetnju? Kamo?
SIR: Eh! Kao da nema zgodnih mjesta! (Pokazuje) Hajde ovuda, ili onuda, kuda god ti drago!
HREMET: Mislim da je u pravu!
KLITIFONT: Bogovi ti sjeme zadržali, Sire, što me izbacuješ odavle?
SIR: Eh, boga ti, radije ti pripazi na te svoje prste! (Klitifont odlazi. Hremetu) Ne misliš li i ti tako? Što misliš, Hremete, što će ubuduće raditi ne budeš li ga, uz božju pomoć, nadzirao, kažnjavao, upozoravao?
HREMET: Pobrinit ću se.
SIR: Morao bi, gospodaru, već sada obratiti pažnju na njega!
HREMET: I hoću!
SIR: Pametno bi bilo, jer mene sve manje i manje sluša.
HREMET: A što je s tobom? Jesli li napravio nešto od onog što smo maločas raspravljali? Jesli li pronašao nešto što ti odgovara ili još nisi?
SIR: Misliš na varku? Jesam, upravo sam smislio jednu.
HREMET: Ti si poštenjačina! Je li, a kakva je?
SIR: Reći ću ti. Ali kako je to sve jedno s drugim povezano...
HREMET: Što to, Sire?
SIR: Ta cura je grozna!
HREMET: Izgleda da jest.
SIR: Još kad bi znao... Na, pogledaj kakvu svinjariju sprema: ovdje je živjela jedna starica iz Korinta kojoj je ona bila posudila dva milijuna.
HREMET: I?
SIR: Starica je umrla, ostavila posve mladu kćerku koja je bila kod ove kao zalog za vraćanje duga.
HREMET: Shvaćam.
SIR: Dovala ju je sa sobom ovamo — to je ona mala koja je sad kod tvoje žene.
HREMET: I?
SIR: Moli Kliniju da on njoj sada isplati njene novce, a da će mu ona kasnije dati djevojku. Traži dva milijuna.
HREMET: I zbilja traži?
SIR: Zar sumnjaš? (Nakon kraće stanke) Pa sam je zato mislio...
HREMET: Što sad misliš napraviti?
SIR: Je l'ja? Otići ću do Menedema. Reći ću mu da je djevojka oteta u Kariji, da je bogata i plemenita roda. Ako je kupi, stvar će mu se itekako isplatiti.
HREMET: Kriva računica!
SIR: Kako misliš?
HREMET: Evo da ti odgovorim umjesto Menedema: „Neću je kupiti!“ Što ćeš onda?
SIR: Takav odgovor i priželjkujem.
HREMET: Što?
SIR: Ni ne treba mi ništa drugo!
HREMET: Ne treba ti ništa drugo?
SIR: Ne, bogami, ne!
HREMET: To mi je čudnovato.

SIR: Uskoro ćeš vidjeti. (Kreće kao da će otići)
HREMET: Čekaj, čekaj! Od čega su to naša vrata tako jako lupila?

IV ČIN

Prvi prizor: Sostrata. Hremet. Sir. Kantara.

(Iz Hremetove kuće izlaze Sostrata i dadilja)
SOSTRATA: Ako me sjećanje ne vara, ovo mora da je upravo onaj prsten na koji sumnjam — onaj s kojim je kćerka bila izložena!
HREMET (Siru): Što li mu ga znači takav razgovor, Sire?
SOSTRATA: Što je? Čini li ti se da jest?
KANTARA: Pa smjesta sam ti rekla, čim si mi ga pokazala!
SOSTRATA: Ma jesi li ga dobro razgledala, dadiljo draga?
KANTARA: Jesam.
SOSTRATA: Hajde onda unutra i javi ako je već gotova s kupanjem. Ja ću ovdje pričekati muža. (Kantara odlazi)
SIR (Hremetu): Tebe treba. Pogledaj što hoće. Nešto je snuždena, neće biti bez razloga. Bojim se što bi to moglo biti.
HREMET: Što bi bilo? Sigurno će se jako truditi da izvali jako velike gluposti!
SOSTRATA (spazi ga): Oh, dragi!
HREMET (ironično): Oh, draga!
SOSTRATA: Baš te trebam!
HREMET: Kaži što hoćeš!
SOSTRATA: Kao prvo, zamolila bih te da ne misliš kako sam se usudila bilo što napraviti što bi bilo protivno tvojim naređenjima.
HREMET: Hoćeš da povjerujem u to, iako je to posve nevjerovatno? Dobro, vjerujem!
SOSTRATA: Sjećaš li se kad sam onomad bila trudna, a ti si izričito odbio da preuzmeš brigu, ako bude djevojčica?⁷
SIR (na stranu): Ovakvo opravdavanje daje naslutiti neki grijeh!
HREMET: Znam što si napravila: dala si je odgojiti!
SIR (na stranu): Upravo tako! Ja sam bogatiji za novu gospodaricu, a gospodar za novu štetu!
SOSTRATA: Ne, nipošto! Ali bila je ovdje jedna pristojna starica iz Korinta. Njoj sam dala dijete da ga izloži.
HREMET: O Jupiteru, da čovjek može biti tako blesav!
SOSTRATA: Ajme meni, pa što sam napravila?
HREMET: Još pitaš?
SOSTRATA: Hremete dragi, ako sam pogriješila, bilo je to iz neznanja!
HREMET: No, to je jedino što sigurno znam, čak i kad bi poricala! Ti sve govoriš i radiš ne znajući i ne misleći ništa! Što si sve u ovoj stvari krivo napravila! Prvo i prvo, da ti je bilo stalo do izvršenja mojih naredbi, trebalo ju je ubiti, a ne da lažeš kako je mrtva, a zapravo joj svojim postupkom daješ priliku da preživi!

No dobro, pustimo to: samilost, majčinski osjećaji — u redu! Ali pogledaj kako si se samo fino pobrinula za ono što si naumila: jednostavno si predala kćer u ruke toj starici i zbog tebe je morala ili svršiti na ulici ili biti prodana u roblje! Sigurno si mislila da je sve to bolje, samo da ostane živa. Što da čovjek radi s ljudima koji ne znaju ni što su zakoni, ni što je dobro ni što je ispravno? Bolje -gore, korisno-nekorisno: ni na što se ne obaziru osim na svoje prohtjeve!

SOSTRATA: Hremete dragi, pogriješila sam, priznajem! Predajem se! Jedino te sada molim, koliko si već zbog dobi staloženiji i popustljiviji, daj da tvoja pravdoljubivost pritekne u pomoć mojoj ludosti!

HREMET: Jasno da ću ti oprostiti što si učinila! Samo, Sostrata, moja se blagost u mnogo čemu pokazuje lošim učiteljem za tebe! Ali dobro, nastavi priču, bez obzira što je povod da si je započela!

SOSTRATA: Sve smo mi žene lude i strašno praznovjerne. Kad sam joj davala malu da je izloži, skinem prsten s ruke i velim joj da ga izloži zajedno s curicom; ako umre da ima barem nešto od nas.

HREMET: To je bilo pametno: spasilo je i tebe i nju!

SOSTRATA: Evo toga prstena!

HREMET: Odakle ti?

SOSTRATA: Ona mala koju je Bakhida dovela sa sobom...

SIR (na stranu): Ha?

HREMET: Što ona veli?

62 SOSTRATA: ...predala mi ga je na čuvanje kad je otišla da se kupa. Isprva nisam obraćala pažnju, ali čim sam ga bolje pogledala, smjesta sam ga prepoznala i otrčala po tebe.

HREMET: Što sad pretpostavljaš i nagađaš o njoj?

SOSTRATA: Ne znam...trebalo bi je pitati odakle joj, ako se to uopće može doznanati.

SIR (na stranu): Prokletstvo! Stvari idu bolje nego što mi treba!⁸ Ako je to točno, evo je kod nas!

HREMET: Je li još živa starica kojoj si je predala?

SOSTRATA: Ne znam.

HREMET: A što je tada bila javila?

SOSTRATA: Da je napravila kako sam joj kazala.

HREMET: Kako se zvala, da je mogu potražiti?

SOSTRATA: Filtera.

SIR (na stranu): Ona je! To je ona! Čudilo bi me kad ona nakon svega ne bi bila spašena i kad bih ja ostao čitav!

HREMET: Sostrato, hajde za mnom unutra!

SOSTRATA: Kakav neočekivan rasplet! Kako me bilo strah, Hremete, da i sad ne budeš isto tako krut kao i onda kad se radilo o tome hoćemo li preuzeti brigu o njoj!

HREMET: Često čovjeku nije dano da bude onakav kakav bi htio biti: prilike mu to ne dozvoljavaju. Sad je takvo vrijeme da bih vrlo rado imao kćerku, a tada — sve prije nego to! (Ulazu u kuću)

Drugi prizor: Sir.

SIR: Ako se baš jako ne varam — nesreća će se za koji čas sručiti na me! Moja je vojska prisiljena da uzmakne ravno u klopku, ako nekako ne spriječim da stari dozna kako je ona zapravo cura njegova sina. A što se tiče nade za novce i mojeg uvjerenja da ga mogu prevariti — od toga svega ništa. Sretan i presretan ako u povlačenju sačuvam cijele bokove!⁹ Poludim kad mi ovakav zalogaj ovako nenadano istrgnu iz ustiju! Što da smislim? Moram iznova stvarati plan. (Razmišlja) Nema te stvari koja bi bila tako teška da čovjek traganjem ne bi mogao do nje doći. Čekaj, da počnem ovako? (Razmišlja) Ne! Što, a ovako? Ne, to je ista stvar! Ovo mi se ipak čini... Ne ide! Ma kako da ne, to je izvrsno! Bravo, imam izvrsnu ideju! Uvjeren sam, bogami, izvući ću još danas te novce koji mi stalno izmiču!

Treći prizor: Klinija, Sir.

KLINIJA (izlazi iz Hremetove kuće): Ništa mi se više ne može dogoditi što bi me moglo rastužiti — tolika mi se sreća osmjehnula! Od sada se predajem u oči ruke, da budem još čestitiji nego što to on od mene traži!

SIR (na stranu): Baš kao što sam mislio: prepoznali su je, sudeći po njegovim riječima! (Glasno) Radujem se što se sve odigralo po tvojoj volji!

KLINIJA: Sire dragi, čuo si već, molim te k'o boga?

SIR: Kako ne bih čuo! Pa bio sam tu cijelo vrijeme!

KLINIJA: Jesi li ikad čuo da se nekom nešto slično posrećilo?

SIR: Nisam.

KLINIJA: I, bogovi mi pomogli, nisam sada toliko radostan zbog sebe, koliko zbog nje, jer znam da je vrijedna svakoga poštovanja!

SIR: Svakako. Nego daj, Klinija, poslušaj sad ti mene za promjenu. Trebalo bi misliti i na to da tvojeg prijatelja dovedem u siguran položaj. Da mu ne bi stari doznao za djevojku!

KLINIJA: O Jupiteru!

SIR: Smiri se!

KLINIJA: Antifila će se udati za mene!

SIR: Ne upadaj mi u riječ!

KLINIJA: A što ću? Sire, dragi, tako sam sretan! Imaj strpljenja sa mnom!

SIR: Bogami i imam ga!

KLINIJA: Živjet ću kao bog!

SIR: Očito uludo trošim vrijeme!

KLINIJA: Govori, slušam te!

SIR: Ali začas ćeš biti negdje drugdje!

KLINIJA: Neću.

SIR: Trebalo bi, kao što rekoh, Klinija, misliti i na to da tvojeg prijatelja dovedemo u siguran položaj. Jer odeš li sada od nas i ostaviš li ovdje Bakhidu, stari će začas shvatiti da je ona Klitifontova djevojka. Ako je odvedeš, sve će ostati tajna kao što je i dosad ostalo.

KLINIJA: Sire, ali to je u potpunoj suprotnosti s mojim planovima oko vjenčanja!
S kakvim obrazom da se obratim ocu? Shvaćaš što ti hoću reći?

SIR: Kako da ne.

KLINIJA: Što da kažem? Kakav razlog da iznesem?

SIR: Ne tražim od tebe da lažeš: reci mu otvoreno što je na stvari!

KLINIJA (zaprepašteno): Što kažeš?

SIR: Evo što tražim od tebe: reći ćeš da ti voliš i da se hoćeš ženiti onom drugom,
a ovo da je Klitifontova djevojka.

KLINIJA: Zahtijevaš od mene jednu izuzetno dobru, pametnu i lako izvodljivu
stvar! I svakako, htio bi od mene da zamolim oca da o svemu tome šuti pred
vašim starim?

SIR: Nipošto, nego da mu smjesta sve lijepo ispriča!

KLINIJA: Hm! Jesi li ti lud? Pijan? Pa ti ga naočigled kaniš upropastiti! Zar ćemo
ga tako osigurati? Reci mi!

SIR: Taj moj plan zaslužuje pobjednički vijenac, njime se s punim pravom pono-
sim! Ta u meni je takva moć i tako djelotvorna lukavost da ih obojicu mogu
nasamariti govoreći istinu, tako da kad vaš stari bude našem pričao kako je
Bakhida Klitifontova ljubavnica, ovaj mu neće htjeti vjerovati!

KLINIJA: Ali na taj mi način opet uništavaš svaku nadu u vjenčanje, jer mi neće
dati kćerku, ako bude mislio da mi je Bakhida djevojka. (Snužđeno) Možda
tebi i nije stalo što će biti sa mnom, samo da se pobrineš za Klitifonta.

SIR: Nesrećo, zar misliš da ih kanim dovijeka tako izigravati? Jedan dan, dok se do-
čepam novaca — i točka! Ni sekunde više!

KLINIJA: Toliko će ti biti dovoljno? A što, molim te, ako otac sve shvati?

SIR (ironično): Da počnem kao oni koji govore: „A što ako nam nebo padne na
glavu?”

KLINIJA: Strah me što ću učiniti.

SIR: Strah te? Kao da se ne možeš, kad god zaželiš, izvući iz svega toga i otkriti
cijelu stvar!

KLINIJA: No dobro, dobro. Neka dovedu Bakhidu k nama.

SIR (osvrće se): Ah, evo, i sama izlazi baš u pravo vrijeme!

Četvrti prizor: Bakhida, Klinija, Sir, Frigija, Dromon.

BAKHIDA: Dobijesa, baš su me fino navabila ovamo ta bezobrazna Sirova uvjera-
vanja, ta dva milijuna koje mi je obećao dati! Ako me i sad prevario, može me
moliti i prositi da dođem — zabadava će dolaziti! Ili ću obećati da ću doći i
dogovoriti cijenu, pa kad on izvijesti Klitifonta i kad ovaj bude sav u iščeki-
vanju, prevarit ću ga i neću doći! Sirove će mi batine biti nadoknada za sve!

KLINIJA (Siru): Baš ti lijepe stvare obećava.

SIR: Ne misliš valjda da se šali! I napraviti će tako, ako ne pripazim!

BAKHIDA: Uspavali su se! Dobijesa, već ću ih ja prodrmati! Frigijo draga, jesi li
čula maločas što je rekao onaj čovjek gdje je Harinova vila?

FRIGIJA: Čula sam.

BAKHIDA: Odmah iza ovog posjeda, prva na desno?

FRIGIJA: Sjećam se.

BAKHIDA: Potrči trkom: moj je vojnik tamo. Slavi Dionizov blagdan.

SIR (na stranu): Što smjera?

BAKHIDA: Poruči mu da sam ovdje, potpuno protiv svoje volje i da motre na me-
ne, ali da ću ih nekakao prevariti i doći do njega.

SIR: Propadoh, zaboga! (Glasno) Bakhido, stani! Stani! Kamo je šalješ, molim te?
Reci joj da stane!

BAKHIDA (Frigiji koja je zastala): Hajde samo!

SIR: Ali novci su spremni.

BAKHIDA: Pa ja ostajem ovdje.

SIR: Sad ćeš ih dobiti.

BAKHIDA: Kako ti je zgodno. Zar ja možda silim?

SIR: Nego znaš što...

BAKHIDA: Što?

SIR: Trebalo bi da sad prijeđeš do Menedema i povedeš sa sobom svoju pratnju.

BAKHIDA: Što smišljaš, lupežu?

SIR: Je l'ja? Kujem novce da te isplatim!

BAKHIDA: Misliš da mene možeš povlačiti za nos?

SIR: Ozbiljno govorim.

BAKHIDA: I tamo ću imati posla s tobom?

SIR: Ni najmanje: samo da ti platim.

BAKHIDA: Hajd'mo onda.

SIR: Ovuda za mnom. (Kuca na Menedemova vrata) Ehej, Dromone!

DROMON: Tko me traži?

SIR: Sir.

DROMON: Što je?

SIR: Odvedi brzo sve Bakhidine sluškinje ovamo do vas.

DROMON: Zašto?

SIR: Ne pitaj. Neka uzmu sve što su sa sobom donijele. (Dromon odlazi) Stari će
se ponadati da će njihovim odlaskom manje trošiti. Eh, ne zna on da će ga ta
kratkotrajna korist skupo koštati! (Dromon se vraća sa sluškinjama) Ti, Dro-
mone, ako si pametan — nemaš ni o čemu pojma!

DROMON: Kao da sam nijem! (Dromon, Bakhida i pratnja odlaze)

Peti prizor: Hremet, Sir.

HREMET (izlazi iz svoje kuće): Bogovi mi pomogli, baš mi je žao Menedema!
Kakve ga nesreće prate! Držati u kući tu ženu s cijelom njezinom svojtom!
Znam, doduše, da prvih nekoliko dana neće ništa osjetiti, toliko se zaželio
sina. Ali kad vidi koliko se dan na dan u kući troši i kako tome nema kraja,
zaželjet će da mu sin i drugi put ode! (Spazi Sira) Aha, evo Sira, baš u pravi
čas!

SIR (na stranu): Što čekam da mu pridem?

HREMET: Sire?

SIR: Ha?

HREMET: Nešto novo?
 SIR: Već dugo čekam da se pojaviš.
 HREMET: Izgleda da si uredio nešto sa starim?
 SIR: Misliš ono što smo maloprije...? Rečeno — učinjeno!
 HREMET: Časna riječ?
 SIR: Najčasnija!
 HREMET (razdragano): Moram te podragati po glavi, Sire! Dođi ovamo! S užitkom ću ti se odužiti za to!
 SIR: Kad bi znao kako sam se zgodno dosjetio!
 HREMET: Hajde, ta nećeš se valjda hvaliti da je baš sve išlo kako si zamislio!
 SIR: Ma ne hvalim se, zaboga, istinu ti govorim!
 HREMET: Hajde reci!
 SIR: Klinija je rekao Menedemu da je Bakhida djevojka tvome Klitifontu i da ju je sa sobom poveo zato da ti ništa ne naslutiš!
 HREMET: Fino!
 SIR: Ha, reci!
 HREMET: Odlično, kažem ti!
 SIR: Još kad bi sve znao! Ali slušaj dalje, ostatak varke! Klinija kaže da je vidio tvoju kćerku, da mu se jako sviđela čim ju je ugledao, da je hoće za ženu!
 HREMET: Onu što smo maloprije otkrili?
 SIR: Nju. I tražit će da je zaprosi za nj.
 HREMET: A zašto opet to, Sire? To ama baš ništa ne razumijem.
 SIR: Eh, nisi baš brz...
 SIR: Dobit će novce za svadbu, da može zlato i odjeću ... razumiješ?
 HREMET: Da može sve to kupiti?
 SIR: Pa da, to!
 HREMET (namrgođeno) Ali niti mu je ja dajem, niti mu je obećajem!
 SIR: Ne? A zašto?
 HREMET: Zašto? Još pitaš? Zar čovjek koji...
 SIR: Kako hoćeš. Nisam mislio da mu je zauvijek daš, nego da se pretvaraš.
 HREMET: Ne volim se tako pretvarati. Ti to svoje miješaj kako hoćeš, ali pazi da mene ne umiješaš! Kako da je obećam čovjeku kojemu je ne kanim dati?
 SIR: Mislio sam...
 HREMET: Nikako!
 SIR: A baš je moglo zgodno ispasti. Svega sam se i prihvatio samo zato što si maločas tako silno navaljivao.
 HREMET: Vjerujem ti.
 SIR: Inače ...cijenim i odobravam tvoj postupak.
 HREMET: Ja i dalje želim da se ti time pozabaviš, ali na drukčiji način.
 SIR: U redu, treba nešto drugo smisliti. Nego ono što sam ti bio rekao — oni novci koje tvoja kćerka duguje Bakhidi — to bi joj trebalo vratiti. Nećeš se valjda pokušati izvuci: „Što se to mene tiče? Zar sam ja dao naređenje? Zar sam ja tražio? Zar je smjela protiv moje volje dati moju kćer u zalog?“ Istina je, Hremete, što govore: „Najveće pravo često je najveća nepravda“.
 HREMET: Neću tako nešto učiniti.

SIR: Štaviše, ako bi drugi i smjeli, ti ne smiješ. Svi su uvjereni da ti dobro ide i da poprilično imaš.
 HREMET: Evo, začas ću joj dati.
 SIR: Nemoj, radije prepusti sinu!
 HREMET: Zašto?
 SIR: Jer se na njega sumnja da je zaljubljen u nju.
 HREMET: Da, pa?
 SIR: Izgledat će vjerojatnije ako joj on preda, a i ja ću lakše postići što namjeravam.
 (Opazi Klitifonta) Upravo dolazi. Hajde, donesi novce.
 HREMET: Hoću. (Odlazi u kuću)

Šesti prizor: Klitifont. Sir.

KLITIFONT: Nema tako lake stvari da ne bi postala teškom kad je protiv volje radiš. Već me ovo šetkarenje — sve prije nego zamorno — počinje iscrpljivati! Od svega se sada najviše bojim da me siromaha opet nekamo ne otjeraju i da ne mogu do Bakhide. (Opazi Sira) Sire! Ubili te svi bogovi i božice, koliko ih god ima — zajedno s tim tvojim mislima i zamislama! Uvijek ti nešto ovakvo padne na pamet da me možeš mučiti!
 SIR: Ajde do bijesa, gdje ti je i mjesto! Tvoja me neobuzdanost mogla za dlaku upropastiti!
 KLITIFONT: Bogami, bilo bi mi drago: nisi drugo ni zaslužio!
 SIR: Nisam drugo zaslužio? A zašto? Baš se veselim da si mi to rekao prije nego što si dobio novce koje sam ti upravo kanio dati.
 KLITIFONT (pomirbeno): Što bih ti drugo mogao reći? Otišao si, odveo mi djevojku a da je nisam smio ni dodirnuti.
 SIR: Dobro, ne ljutim se više. A znaš li gdje ti je sada Bakhida?
 KLITIFONT: Kod nas?
 SIR: Ne.
 KLITIFONT: Nego gdje je onda?
 SIR: Kod Klinije.
 KLITIFONT: Gotov sam!
 SIR: Smiri se! Sad ćeš joj odnijeti novac koji si joj obećao.
 KLITIFONT: Bulazniš. Odakle ti?
 SIR: Od tvojega oca.
 KLITIFONT: Zafrkavaš me, je li?
 SIR: Sam ćeš vidjeti.
 KLITIFONT (nakon nekoliko trenutaka nevjerice): Pa ja sam zbilja sretan čovjek! Sire, ti si moje zlato!
 SIR (opaža Hremeta): Eno, otac izlazi. Nemoj se slučajno začuditi ako nešto ne razumiješ. Priteci mi u pomoć kad zatreba. Radi što ti bude naredio. Ne govori puno!

Sedmi prizor: Hremet. Klitifont. Sir.

HREMET: Gdje je taj Klitifont?

SIR (Klitifontu): Reci: „Evo me!”

KLITIFONT: Evo me, tata!

HREMET (Siru): Rekao si mi o čemu se radi?

SIR: Rekao sam mu uglavnom sve.

HREMET (Klitifontu): Uzmi ove novce i odnesi ih!

SIR (Klitifontu): Hajde! Što stojiš kao mumija? Uzmi već jednom!

KLITIFONT: Dobro...daj ih.

SIR: Brzo ovuda za mnom! (Hremetu) A ti nas pričekaj ovdje dok se ne vratimo. Nema razloga da se dulje tamo zadržavam. (Odlaze)

HREMET: Kćerka je dakle već dobila dva milijuna od mene; recimo da sam to dao za njeno izdržavanje. Ali onda slijede još dva milijuna za svadbenu opremu, a na njih će trebati još dvadeset i pet za miraz! Kakve nerazumne i neprirodne stvari zahtijevaju ti običaji! Sad moram sve drugo pusiti i pronaći nekoga kome ću predati svoj mukom stečeni imetak!

Osmi prizor: Menedem. Hremet.

MENEDEM (izlazi i na vratima govori Kliniji koji je u kući): Izgleda mi da sam daleko najsretniji čovjek na svijetu, kad vidim da si mi se ti, sine, opametio!

68 HREMET (na stranu): Kako li je u krivu!

MENEDEM (opazi Hremeta): Baš sam tebe tražio, Hremete! Spasi — ti to možeš! — i sina i mene i moj dom!

HREMET: Kaži, što hoćeš da napravim?

MENEDEM: Danas si ponovo našao kćerku.

HREMET: Da. I?

MENEDEM: Klinija bi je htio sebi za ženu.

HREMET: Ma molim te lijepo, pa kakav si ti čovjek?

MENEDEM: Zašto?

HREMET: Pa zar si već zaboravio što smo govorili o varci kojoj je cilj da se od tebe izmame novci?

MENEDEM: Sjećam se.

HREMET: No, sad se o tome radi!

MENEDEM: Što kažeš, Hremete? Nasjeo sam? Sve je propalo? Kakva mi se nada izjalovila! Ma ne, ova koja je kod mene, to je Klitifontova djevojka. Tako kažu.

HREMET: I ti u sve vjeruješ? Za nj tvrde da se hoće ženiti samo zato da mu, kad sve urediš, daš novce za kupovinu zlata, odjeće i svega drugog što treba.

MENEDEM: E, to je, sigurno: dat će novce toj curi!

HREMET: Jasno da će dati.

MENEDEM: O, siromaha mene, uzaludno sam se znači veselio? Ipak, sve bih radije nego da izgubim sina. Što da mu javim, Hremete, kakav je tvoj odgovor? Da ne shvati da sam ja shvatio pa da se ne razljuti!

HREMET: Da se ne razljuti? Menedeme, previše si popustljiv prema njemu!

MENEDEM: Ma pusti! Pomozi mi, Hremete, kad sam već tako počeo, da obavim do kraja!

HREMET: Reci mu da si se susreo sa mnom, razgovarao o svadbi.

MENEDEM; Hoću. I onda?

HREMET: I da ću ja sve učiniti; da mi se dopada kao zet. Na kraju, ako baš hoćeš, reci da mu je obećajem.

MENEDEM: Eh, to sam htio!

HREMET: Da što prije može od tebe zatražiti i da mu, kad već hoćeš, što prije daš.

MENEDEM: Baš tako hoću.

HREMET: Bogme, koliko se meni čini, zasitit ćeš se ti njega za koji dan! Ali kad je već tako, ako si pametan, davat ćeš mu oprezno i polako.

MENEDEM: Hoću.

HREMET: Hajde unutra i izvidi koliko traži. Ja ću biti kod kuće, ako me zatrebaš.

MENEDEM: Sigurno ću te trebati. Htio bih te izvijestiti što sam obavio. (Odlaze)¹⁰

V ČIN

Prvi prizor: Menedem. Hremet.

MENEDEM (izlazi iz svoje kuće): To da nisam ni osobito prepreden ni osobito oštrouman, to znam! Ali ovaj moj pomagač, savjetodavac i vođa još je gori od mene. Za mene se može upotrijebiti neki od uobičajenih naziva: bukvan, blento, magarac, tupan. Za nj nijedan od tih: njegova je blesavost neiskaziva!

HREMET (izlazi iz kuće i na pragu govori Sostrati): O, ženo, prestani već jednom dosađivati bogovima tim svojim zahvalama što si ponovo pronašla kćer. Ta ne misliš valjda da oni, isto kao i ti, ništa ne mogu shvatiti dok im se stoput ne ponovi! Nego što nam se sin tako dugo zadržao sa Sirom?

MENEDEM: Što veliš, Hremete, tko se zadržao?

HREMET: O, Menedeme, tu si! Javio si Kliniji što sam rekao?

MENEDEM: Jesam, sve.

HREMET: Što kaže?

MENEDEM: Počeo se radovati upravo onako kako se raduju ljudi kad se žele oženiti.

HREMET: Hahaha!

MENEDEM: Zašto se smiješ!

HREMET: Pada mi na pamet onaj moj Sir i njegove majstorije.

MENEDEM: Da?

HREMET: Lopov čak može namjestiti ljudima izraz lica!

MENEDEM: Misliš zato što mi se sin pretvarao da mu je drago?

HREMET: Da, to.

MENEDEM: I meni je to palo na pamet.

HREMET: Stari lisac.

MENEDEM: Još ćeš se više u to uvjeriti kad više doznaš.

HREMET: Ma nemoj?
 MENEDEM: Slušaj dobro!
 HREMET: Stani: htio bih prije saznati koliko te koštalo. Čim si javio sinu da sam mu je obećao, mora da ti je Dromon smjesta prozborio koju o tome kako mlada treba za odjeću, zlato, sluškinje i da zato treba novaca?
 MENEDEM: Nije.
 HREMET: Kako nije?
 MENEDEM: Velim ti da nije.
 HREMET: Ni sin?
 MENEDEM: Ni on, Hremete. Jedino me još više sili da se svadba održi još danas.
 HREMET: Čudi me to što kažeš. A što moj Sir? Ni on ništa?
 MENEDEM: Ništa.
 HREMET: Ne shvaćam zašto...
 MENEDEM: I mene čudi, ti koji inače tako brzo shvaćaš! Ali taj tvoj Sir je i tvojem sinu izvrsno namjestio izraz lica, tako da nitko ni ne slutiti da je Bakhida Klinijina djevojka.
 HREMET: Što radi?
 MENEDEM: Recimo da ne računam to što se grle i ljube; to je sitnica...
 HREMET: Pa zar bi se još više od toga mogao pretvarati?
 MENEDEM: Oho!
 HREMET: Što je?
 MENEDEM: Slušaj samo. Imamo odostrag, na kraju kuće, jednu sobu. Tamo je unešen krevet i prostrti pokrivači.
 HREMET: I što se poslije toga dogodilo?
 MENEDEM: Jedan-dva-tri: evo ti Klitifonta!
 HREMET: Sam?
 MENEDEM: Sâm.
 HREMET: Plašim se.
 MENEDEM: A odmah za njim Bakhida.
 HREMET: Sama?
 MENEDEM: Sama.
 HREMET: Ajme meni!
 MENEDEM: Kad su ušli, zatvore vrata...
 HREMET: Uh! I Klinija je sve to vidio?
 MENEDEM: Kako da ne! Bio je zajedno sa mnom.
 HREMET: Bakhida je Klitifontova djevojka! Menedeme, sa mnom je svršeno!
 MENEDEM (ironično): Što je? Preplašio si što pruža uslugu prijatelju?
 HREMET: Reci radije: prijateljici!
 MENEDEM: Ako je to točno...
 HREMET: Zar sumnjaš u to? Zar vjeruješ da je itko tako susretljiv i uljudan da bi dozvolio da mu djevojku naočigled...
 MENEDEM (ironično): Što da ne? Pa da mene lakše prevare!
 HREMET: Rugaš mi se! Nisam bolje ni zaslužio! Ljutim se i sam na sebe. Koliko su mi prilika pružili, koliko sam puta mogao naslutiti — samo da nisam zvekan! Što sam sve vidio! Joj, jao meni! Ali neće to proći a da im se ne osvetim!

Već ću...
 MENEDEM: Nećeš li se radije obuzdati? I misliti na sebe?¹¹ Nije li ti dovoljan moj primjer?
 HREMET: Menedeme, izvan sebe sam od bijesa!
 MENEDEM: Ti da tako govoriš?! Zar nije sramota da drugima dijeliš savjete, da si izvan kuće pametan, a sebi samom da ne možeš pomoći?
 HREMET: A što da radim?
 MENEDEM: Ono što si meni predbacivao da sam slabo uradio. Potrudi se da osjeti da si mu otac, potrudi se da se oslobodi i da ti sve povjerava, da od tebe moli i traži, da ne bi potražio drukčiji put i ostavio te.
 HREMET: E ne! Neka radije ode kamo mu se god mili nego da svojom razvratnošću natjera oca u bijedu! Menedeme: nastavim li podmirivati njegove troškove, uz cijeli imetak na kraju ću se morati latiti motike!
 MENEDEM: Koliko li ćeš tako neugodnosti sam sebi napraviti, ne budeš li oprezan! Ispast ćeš tvrdokoran, a ipak ćeš mu kasnije oprostiti! I ni hvala ti za to neće reći!
 HREMET: Uh, ne znaš kako mi je teško!
 MENEDEM: Kako hoćeš. Što je s mojom molbom da se tvoja kći uda za mojega sina? Možda bi ti nešto drugo više odgovaralo?
 HREMET: Nikako, sviđaju mi se i zet i njegova rodbina.
 MENEDEM: Što da kažem sinu, koliko si miraza obećao? (Stanka) Zašto šutiš?
 HREMET: Miraza?
 MENEDEM: Pa da.
 HREMET: Ah!
 MENEDEM: Ne brini, Hremete, ako nije koliko bi trebalo. Miraz nas slabo zanima.
 HREMET: Mislio sam da je dvadeset i pet milijuna dosta s obzirom na moj imetak. Ali ako hoćeš spasiti mene, moj imetak i sina mi, reci da sam joj za miraz obećao sve što posjedujem.
 MENEDEM: Što namjeravaš?
 HREMET: Pretvaraj se da te to začudilo i istodobno pitaj Klitifonta zašto tako postupam.
 MENEDEM: Ja zaista i ne znam zašto tako postupaš.
 HREMET: Zašto? Da njega koji se raspada od raskalašenosti primirim i da ga dovedem to toga da ne zna kamo će.
 MENEDEM: Što kaniš napraviti?
 HREMET: Pusti! Daj da napravim kako mi se čini najbolje.
 MENEDEM: Samo daj, ako tako hoćeš.
 HREMET: Hoću.
 MENEDEM: U redu.
 HREMET: Neka se tvoj spremi da dođe po ženu. A svojem ću održati bukvicu, baš kako treba s djecom. A Sira...
 MENEDEM: Što s njim?
 HREMET: ...njega ću, ako poživim, tako urediti i dotjerati da će me se sjećati dok god budem živ! Misli on da ja njemu služim za sprdnju i zabavu! Ne, tako mi bogovi pomogli: to što je meni napravio, ne bi se usudio ni kakvoj udovici

napraviti! (Menedem odlazi)^{1 2}

Drugi prizor: Klitifont. Menedem. Hremet. Sir.

KLITIFONT (izlazi s Menedemom; prati ih Sir): I onda tako veliš, Menedeme: otac je ovako, u tren oka, izgubio sve očinske osjećaje prema meni? Što sam uradio? Kakav sam to silan zločin siromah učinio? Pa svi to rade!

MENEDEM: Znam da je tebi puno teže i puno gore jer se o tebi radi. Ali i meni jednako teško pada. Niti što od svega znam, niti razumijem. Jedino znam da sam uz tebe svim srcem.

KLITIFONT: Rekao si da je otac ovdje.

MENEDEM: Eno ga. (Odmiče se).

HREMET: Zašto optužbe protiv mene, Klitifonte? Sve što sam napravio jest to da sam se pobrinuo za te i za tvoju ludost. Kad sam uvidio da si neodgovoran, da ti je u prvom redu do trenutnih uživanja, a da za budućnost ne mariš, došao sam na zamisao kako da ipak ne ostaneš bez igdje ičega i kako da ne upropastiš sve što imamo. Trebalo je da ti budeš prvi nasljednik. Ali kako tebi, zbog tebe samoga, ne mogu prepustiti, obratio sam se tvojoj najbližoj rodbini — njoj sam predao i povjerio. Tamo ćeš uvijek naći utočište za svoju ludost, Klitifonte: hranu, odjeću, krov nad glavom!

KLITIFONT: Jao meni!

HREMET: Bolje i tako nego da ti budeš nasljednik, a Bakhida svime upravlja!

SIR (na stranu): Propao sam! Nesretnik, koliku sam gužvu i ne sluteći izazvao!

KLITIFONT: Najradije bih umro.

HREMET: Prije toga, molim te, nauči što znači živjeti! Kad budeš znao što je to, ako ti se život ne bude sviđao — posluži se tim sredstvom!

SIR: Gospodaru, smijem li ja...?

HREMET: Govori!

SIR: A...nije opasno?

HREMET: Govori!

SIR: To je nepravedeno. to je suludo da on nastrada zato što sam ja pogriješio!

HREMET: Nosi se i nemoj se u to petljati! Tebe, Sire, nitko ne optužuje i ne moraš tražiti ni svetište ni zagovornika!

SIR: Što namjeravaš?

HREMET (Siru, pa Klitifontu): Ja se ne ljutim ni na tebe, ni na tebe, pa ne bi bilo lijepo kad biste se vi na mene ljutili! (Odlazi u kuću)

Treći prizor: Klitifont. Sir.

SIR: Ode? Uf, da sam ga barem pitao...

KLITIFONT: Što?

SIR: Tko će me hraniti, s obzirom na način kako nas je otpremio. Koliko sam shvatio, ti možeš kod sestre...

KLITIFONT: Pa Sire, zar su stvari dotle dotjerale da mi prijete glad?

SIR: Samo da je čovjek živ, ima nade...

KLITIFONT: Kakve nade?

SIR: ...da će nam kruliti.

KLITIFONT: Još se i zafrkavaš u tolikoj nesreći! Umjesto da mi pomogneš savjetom!

SIR: Naprotiv, i sad mislim o tome i stalno sam mislio dok je otac govorio. I koliko ja mogu razabrati...

KLITIFONT: Što?

SIR: Sad će začas... (Razmišlja)

KLITIFONT: Ma što?

SIR: Evo što: izgleda mi da ti nisi njihovo dijete!

KLITIFONT: Što, Sire? Tebi je zbilja dobro?

SIR: Reći ću ti što mi je palo na um, a ti prosudi. Dok si im bio jedino dijete, dok nisu imali neki drugi, veći užitak, popuštali su ti, sve su ti davali. A sad, kad su ponovo pronašli svoju pravu kćerku, pronašli su i razlog da te se riješe.

KLITIFONT: Izgleda vjerojatno.

SIR: Zar misliš da se rasrdio zbog ove sitnice?

KLITIFONT: Ne vjerujem.

SIR: Eh, a sad pogledaj ovo. Sve majke pomažu sinovima kad pogriješe i u pravilu ih podupiru protiv očeve nasilnosti: vidiš, to se tu nije dogodilo!

KLITIFONT: Imaš pravo! Što da sada napravim, Sire?

SIR: Raščisti s njima te sumnje, iznesi sve na vidjelo! Ako nije točno, brzo ćeš ih natjerati da ti se smilju. A ako jest, saznat ćeš čiji si.

KLITIFONT: Dobar savjet, učinit ću tako! (Odlazi u kuću)

SIR: Baš mi je ovo zgodno palo na pamet! Što mu se ova sumnja bude činila uvjerljivijom, a nada postojala manjom, lakše će sklopiti mir s ocem — pod svojim uvjetima! Možda se čak i oženi. (Zalosno) A Siru — nitko ni hvala! (Osvrće se) A što je ovo? Stari izlazi van. Uklanjam se. Poslije svega što se dogodilo čudi me da nije naredio da me smjesta privedu. Idem do Menedema; on će mi biti zagovornik. Našem starom nekako slabo vjerujem.

Četvrti prizor: Sostrata. Hremet.

SOSTRATA: Čovječe mili, ako ne pripaziš, sigurno ćeš napraviti neko zlo sinu. Ne mogu se načuditi, dragi, kako ti je nešto tako budalasto uopće moglo pasti na pamet!

HREMET: Moraš ti biti žensko! Jesam li ja, Sostrato, ikad išta u svojem životu poduzeo a da se ti tome nisi suprotstavila! I da te pitam u čemu to ja imam krivo i zašto ovako postupaš — ne bi znala, budalo jedna, mada se bezobrazno i uporno ne daš!

SOSTRATA: Ja ne bih znala?

HREMET: Dobro, dobro: znala bi! Samo da ne počnemo cijelu priču iz početka.

SOSTRATA: Eh, baš si nepravedan kad tražiš od mene da šutim u ovakvoj zgod.

HREMET: Ne tražim, govori slobodno! Ionako ću napraviti ono što mislim.

SOSTRATA: Ozbiljno?

HREMET: Da.

SOSTRATA: Zar ne vidiš kakvo ćeš zlo time izazvati? Pomislit će da nije naš...

HREMET: Da nije naš, ha?

SOSTRATA: Pa hoće, dragi.

HREMET: Znači, priznaješ?

SOSTRATA: Ah, molim te, ostavi to za one koji nas ne vole! Što imam priznavati da mi nije sin kad jest!

HREMET: Što? Strah te da mu nećeš moći dokazati da ti je sin, kad budeš htjela?

SOSTRATA: Misliš zbog kćerke?¹³

HREMET: Ne, zbog puno uvjerljivijeg razloga: naravi su vam toliko slične da ćeš lako dokazati da je tvoj. Zbilja ti je nalik! Nema te mane u njega koje ne bi bilo i u tebe. Osim toga, takva sina ne bi mogla roditeljka osim tebe. (Klitifont izlazi) Evo ga, izlazi, kako li je samo ozbiljan! Sve ti je jasno čim ga pogledaš.

Peti prizor: Klitifont. Sostrata. Hremet.

KLITIFONT: Ako je, majko, ikad bilo dana kad sam ti predstavljao veselje, kad ste me po svojoj volji zvali sinom, molim te k'o boga, prisjeti se sada na to i smiluj se meni bijedniku! Sve što molim i tražim jest da mi kažaš tko su moji roditelji!

SOSTRATA: Sine moj dragi, molim te k'o boga, nemoj sebi utuviti u glavu da nisi naš!

74 KLITIFONT: I nisam.

SOSTRATA: Jadna li sam! Zaboga, kako me možeš tako nešto pitati? Dabogda te ni ja ni otac nikad više ne vidjeli, ako nisi naše dijete! Ako me voliš, nemoj da ikad više čujem od tebe takve riječi!

HREMET: A ako imaš straha preda mnom, nemoj se više nikad tako ponašati!

KLITIFONT: Kako?

HREMET: Reći ću ti, ako baš hoćeš: ti si šmokljan, lijenčina, pokvarenjak, raspusnik, pijandura i štetočinja! To mi možeš vjerovati, pa zato možeš vjerovati i da si naš!

KLITIFONT: Ne bi trebalo da jedan otac tako govori.

HREMET: Klitifonte! Ma da si mi iz glave iskočio, kao što kažu da je Minerva Jupiteru, ne bih ti dopustio da me svojim sramotnim ponašanjem dovedeš na zao glas!

SOSTRATA: Bogovi nas toga očuvali!

HREMET: Što će bogovi, ne znam, ali ja ću se potruditi koliko mogu! Tražiš ono što imaš — roditelje; a ne tražiš ono što ti nedostaje — poslušnost prema ocu i oprez da sačuvaš ono što je trudom stekao! Zar nisi na prijevaru doveo, meni naočigled, jednu... ma sram me reći prostotu pred tvojom majkom! A tebe nije bilo sram raditi!

KLITIFONT (na stranu): Joj! Kako sam sada sam sebi gadan, kako me stid! I ne znam odakle da ga počnem smirivati!

Šesti prizor: Menedem. Hremet. Klitifont. Sostrata.

MENEDEM (izlazeći iz kuće): Uistinu, Hremet previše žestoko muči momka, previše nečovječno! Izlazim zato da ih pomirim. Eh, baš zgodno, vidim ih!

HREMET: Hej, Menedeme, što ne kažeš da pošalju po djevojku i ne urediš s mirazom koji sam obećao?

SOSTRATA: Mužu dragi, molim te k'o boga, ne čini to!

KLITIFONT: Oče, oprosti mi, molim te!

MENEDEM: Hremete, praštaj, udovolji im!

HREMET: Zar da svjesno dam svoj imetak Bakhidi? E, neću!

MENEDEM: Ma nećemo to ni mi dozvoliti!

KLITIFONT: Ako želiš da ostanem živ, oče, oprosti mi!

SOSTRATA: Daj, Hremete dragi!

MENEDEM: Hajde, Hremete, molim te, ne budi tako tvrdoglav!

HREMET: Tako, znači! Očito neću moći izvesti do kraja kako sam naumio!

MENEDEM: Postupaš kako ti i dolikuje!

HREMET: Pristajem, dakle, ali pod ovim uvjetom: da radi ono što ja mislim da je pametno za nj.

KLITIFONT: Oče, sve ću učiniti: zapovijedaj!

HREMET: Da se oženiš!

KLITIFONT: Oče... (Stanka)

HREMET: Ništa ne čujem.

SOSTRATA: Oženit će se! Preuzimam odgovornost.

HREMET: Njega još uvijek ne čujem.

KLITIFONT (na stranu): Gotov sam.

SOSTRATA: Što oklijevaš, Klitifonte?

HREMET: Dobro! Kako hoće!

SOSTRATA: Pristat će on!

MENEDEM: To ti je teško dok ne počneš i dok još ne znaš. A kad se upoznaš s tim, već ti je lakše.

KLITIFONT: Dobro, oče.

SOSTRATA: Naći ću ti, sinko, jednu krasnu, da je smjesta zavoliš! Kćerku našega prijatelja Fanokrata!

KLITIFONT: Onu riđu curu zelenih očiju, punu pjegica i s kljunastim nosom! (Očajno) Ne mogu, oče!

HREMET: O là là, kako je probirljiv! Pomislio bi čovjek da se samo time bavi!

SOSTRATA: Naći ću drugu.

KLITIFONT: Ne. Kad se već moram ženiti, onda da barem imam jednu koja mi se dopada.

HREMET: Eh, to mi se sviđa, sine!

KLITIFONT: Kćerku susjeda Arhonida.

SOSTRATA: To je baš fino!

KLITIFONT: Još je nešto ostalo, oče!

HREMET: Što?

KLITIFONT: Htio bi da Siru oprostiš — to što je za moj račun skrivio.

HREMET: Dobro.

PJEVAČ (gledaocima): A vi — ostajte zdravo i plješčite!

- ¹ Tj. 163. pr.n.e. Tiberije Sempronije, o kojem je riječ, otac je braće Grakha.
- ² Filolog rodom iz Kartage, živio u 2. st.n.e. Napisao sežetke u stihu uz pojedina pjevanja Vergilijeve „Eneide“ i uz Terencijeve komedije.
- ³ Prolog govori Lucije Ambivije Turpion, vođa kazališne družine koja je redovno izvodila Terencijeve komedije. Stari i zlobni pjesnik s kojim Terencije neprestano polemizira u svojim prolozima jest Lucije (Luscije?) Lanuvin. Inače, prolog „Heautontimorumena“ na nekoliko je mjesta problematičan.
- Ponajprije, Lucije Ambivije Turpion kaže na početku (v.3) kako će prvo objasniti zašto je baš njega dopala ta uloga, a potom će objasniti ono radi čega je zapravo i došao. Kasnije se, međutim, događa upravo obratno. Sholijast uz kodeks A uviđa taj nesklad i predlaže rješenje koje uz veće ili manje iznimke preuzimaju i neki moderni priređivači tekstova (cf. Fabia: „to (tj. zašto me dopala ta uloga) ću reći potom, a prvo ću vam ispričati ono radi čega sam zapravo i došao“)
- Nije najjasnije ni značenje 6. stiha: duplex quae ex argumento facta est simplici. Eugrafije, Terencijev komentator iz 6. st., misli da je to zbog toga što je komedija prevedena, pa je tako postala dvostruka — grčka i latinska. Objašnjenje doista nije najbrijantnije. Predložena su i mnoga druga objašnjenja, ali čini se da bi ipak bilo najbolje preuzeti Bentleyevu emendaciju: simplex quae ex argumento facta est duplici. Tako ovdje i prevodim. KLS, začudo, ni ne spominje Bentleyevu ispravku.
- Napokon, prilično je neobičan način na koji su ispuštena imena grčkog autora i latinskog prevodioca. No uza sve spomenute probleme u ovom prologu, ovo je zacijelo najmanje sporno.
- ⁴ Čudno je odakle su Klinija i Klitifont tako dobri prijatelji kad se njihovi očevi tek odnedavno poznaju. Ipak, s obzirom na veličinu Atike, činjenica da je jedan živio u gradu a drugi na selu ne mora isključiti mogućnost da su se otprije poznavali.
- ⁵ Vrijeme do početka trećeg čina bilo je, nema sumnje, ispunjeno međučinom. To je bila redovita praksa nove komedije. Cf. i bilj. 10.
- ⁶ Hremet, dakako, misli da je Antifila zapravo Bakhida.
- ⁷ Po antičkim zakonima otac je mogao odbiti da uzdržava dijete.
- ⁸ Ako je Antifila slobodna građanka, nitko je ne može držati kao robinju i nitko ne smije zahtijevati novce za njezin otkup, a Sir je upravo na taj način htio izmamiti novce za Klitifonta. Kasnije će mu, međutim, to svejedno uspjeti (cf. četvrti čin, peti prizor).
- ⁹ Sir uživa da se izražava kao prekušani vojnik. Dakako da „bokove“ valja u isti mah shvatiti i metaforično i nemetaforično.
- ¹⁰ Opet je riječ o međučinu, jer je nužno pretpostaviti da je Menedemu bilo potrebno neko vrijeme da porazgovara s Klinijom.
- ¹¹ Menedem ponavlja riječi koje mu je Hremet uputio na samom početku komedije.
- ¹² Na ovom mjestu treba ili pretpostaviti međučin, ili shvatiti kao da Menedem odlazi po Klitifonta već nakon prve Hremetove rečenice. U tom slučaju Hremet tekst od: „Misli on...“ do „...napraviti“ izgovara stojeći sam na pozornici.
- ¹³ Razgovor između Hremeta i Sostrate na ovom mjestu nije najjasniji. Izgleda da Hremet, više u šali nego ozbiljno, sumnjiči Sostratu da je preuzela i odgojila tuđe dijete kao svoje. Sostrata ne prihvaća taj način zabave („Ostavi to za one koji nas ne vole!“). Hremet joj na to ironično predbacuje da će — kad god zaželi — moći dokazati da joj je Klitifont sin. Ona ne shvaća žalac (koji će Hremet kasnije objasniti) i misli da je on zadirkuje zbog toga što je ovako brzo uspjela dokazati da joj je Antifila kćerka.

biblio grafija

Prisustvo antike traje na našem tlu od vremena njezina cvata u posljednjim stoljećima pr. n. e. i preko djelatnosti latinista i Bizanta dopire gotovo do našeg vremena. Prevođenje djela i kritički radovi o njima, izdavanje tekstova, pa originalan književni i znanstveni rad na latinskom i starogrčkom jeziku, koji nastaju od početaka naše vlastite kulture sve do danas, otkrivaju ulogu koju je u formiranju naše svijesti odigrala antika, taj bogat i nepresušan izvor književne, filozofske i znanstvene misli. Opisivanje te uloge nije moguće bez pouzdana i temeljita bibliografskog opisa.

Da bismo postupno došli do egzaktnih pokazatelja odnosa prema plodovima antike i njezinih odraza na Istoku i na Zapadu, pokrećemo ovu rubriku čiji je konačni cilj potpun bibliografski opis recepcije tih plodova u jugoslavenskih naroda. Književnost pisana latinskim i starogrčkim jezikom proteže se trima milenijima i cijelu tu epohu dijelimo na *1. klasičnu grčku i rimsku književnost* (od najstarijih spomenika pismenosti do Boetija i Palatinske antologije), *2. književnost srednjovjekovnog i novovjekovnog latiniteta* i *3. bizantsku književnost*.

Da osvijetli sve vidove našeg odnosa prema tom golemom nasljeđu, bibliografija mora obuhvatiti izdanja a) prijevoda, b) kritičke literature, c) originala i d) udžbenika i priručnika, koji su se tiskali na našem jezičnom području u knjigama i u periodici.

Na taj ćemo način doći do podataka koji će sistematizirati naše znanje i poznavanje zadanog korpusa i pokazati bjeline na tako izrađenu vodiču. Bibliografija će postati poticaj i putokaz u radu na proučavanju opusa nastalog djelovanjem čitave galerije stvaralaca u toku tri tisuće godina.